کۆڕبەندی دافوس: سێرکی جیهانی دزەکان ... عەلی مەحمود محەمەد- بەشی یەکەم

گەڕان بە دوای مر□قایەتی بوون لە سەرمای□داریدا محاڵە, لێ لێرە پەنجا ساڵە ئۆلیگارشیەکان جیهان چیاکانی ئەڵپ بە دوایدا تەی دەکەن, وەلێ نەگەیشتن پێی وەك جیهانی دیلمۆن و بەهەشتی عەدەن, ئایا دافوس نوسخەیەکی باشتری سەرمایەداری پێیەبۆ مر□قایەتی ؟, ئەم گەڕانەش لە ناچارییەوەیە , چونکە ئۆلیگارشییەکان هەستە کەن بەهۆی نایەکسانییەکەوە ئابلوقە دراون لە جیهان, ناڕەزایەتییەکان رۆژو ساڵ لە دوای ساڵ رێکخراوترو رادیکاڵترو فراوانتر دەبن, ئەوانیش چارەسەریان تا ئێستا بۆ ئەم نەخۆشیە کوشندەییە نەدۆزیوەتەوە, کۆڕبەندی دەوڵەمەندانی جیهان, رێکخەرانی ئەم سێرکە گەورەیەی سەرمایەداری جیهانی , لەم نمایشە گاڵتە جاڕییەیاندا کە نوخبەی سەرمایەداری جیهانی بەشدارن تیایدا قسەو باس لەسەر داهاتووی ئەستێرەکەمان دەکەن, گفتوگۆ لەسەر چاککردنی سستەمی سەرمایەداری و در□□ژ□ دان بەو سستەمە دەکەن,قسە لەسەر سفرەی بەردەست و جێگای خەوتن و هەوای ناو سییەکانمان دەکەن, دافوس شوێنی یەکتر بینینی ئەوانەی هۆکاری کێشەکانی نایەکسانی پیسی زینگەو شەڕن, لەم پەنجا ساڵە ژمارەی دانیشتوان لە 3,7 ملیۆنەوە بۆ 7,7 ملیۆن زیادی کرد, ژمارەی ملیاردێرەکان سەدان جار زیادی کرد, بۆ یەکەمجار لە مێژوودا 3 ملیاردێری خاوەند زیاتر لە سەت ملیار دۆلار هەیە لە جیهان, بەفری گرینلاند توایەوە , ئەمان هێشتا حەکایەتەکانی رابردوو دوبارە دەکەنەوە, تەنانەت بەخششەکانی گیتس و بافی□ت و 200 لە هەرە دەوڵەمەندەکانی ئەمەریکا هیچی لە دەردو بەڵاکانی سەرمایەداری وەك زەکاتەکەی لە مەڕ خۆمان چارەسەر نەکرد, بگرە قەیرانەکان توندتر بونەوە,گیتس وێڕای بەخششەکانی لە دەیەی رابردو کە گەیشتە 45 ملیار دۆلار, کەچی 60 ملیار دۆلار قازانجی کردووە سەرمایەکەی بووە بە 113 ملیار دۆلار, وارن یافتیش بەخشترین سەرمایەداری جیهانە سەرمایەکەی 38 ملیار لە 10 ساڵی رابردوو زیادی کردوە بووە بە 89 ملیار دۆلار, هەرچەندە لەو ماوەیەدا 27,54 ملیار دۆلار بەخششی کردووە.

پەنجا ساڵە ئۆلیگارشییەکان جیهان لەم دافوسە کۆدەبنەوە, باسی چارەسەرکردنی کێشەکانی مر□قایەتی دەکەن, کەچی ساڵ لە دوای ساڵ بە

سەرمایەی زیاترەوە دێنەوە, لەولاوە نایەکسانی قولترو ژینگە پیستر و شەڕەکان ماڵوێرانکەرتر دەبن, ناوێرن پەنجە بخەنە سەر سەرچاوەی کێشەکان و گوێ لە بیستنی چارەسەرە ڕاستەقینەکان بگرن.
لە کۆڕبەندی پەنجاهەمینی داڤوس, بە بەشداری 2821 کەس لە 118 وڵاتەوە, 20 ی مانگ دەستی بەکارەکانی کرد, کە تەنها 24%یان لە ژنان پێك هاتبوون, لە ناویاندا 53 سەرۆکی وڵاتان هەیە, هاوکات 1680 سەرمایەداری زەبلاح هەن, کە 1052یان لە ئەوروپای ڕۆژئاوا, 740 لە ئەمەریکای باکور, 296 ئاسیاو ئۆقیانوسی ئارام, 220 ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست, 145 باشوری ئاسیا, 113 ئەمەریکای لاتین, 110 ئەفریقا, 103 ڕۆژهەڵات و ناوەڕاستی ئەوروپا, ئەسترلاسیا 42 کەس بەشداری دەکەن , بەشێوەی گشتی نوێنەرایەتی ئەلیگارشییەکانی جیهان و لە ناویشیاندا وڵاتانی دەوڵەمەندی جیهان دەکەن.

لە 20ی ئەم مانگەوە 2821 کەسە لە دەستە بژێری سیاسی و ئابووری جیهانی لە دافوس وەك 50 ساڵی ڕابردوو کۆبونەتەوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی سستەمی سەرمایەداری, ئەو کێشانەی تا ئێستا بەشداربووان بەشێوەی جدی قامکیان لەسەری دانەناوە, یان نایانەوێت نەخشەییە ڕاستەقینەکە دیاریبکەن, بۆیە چارەسەرەکەشیان تا هەنووکە نەدۆزیوەتەوە, ڕۆژ لە دوای ڕۆژ جار لە دوای جار قەیرانەکانی توندتر دەبنەوە, جار لە دوای جار بە قەیرانی زیاترەوە دێنەوە بە کۆبونەوەکان, دافوس وەك چارەسەری کیمیاوی نەخشەی شێرپەنجەی لە هاتووە.
کۆڕبەندی دافوس دەسەڵاتێکی شاراوەی هەیە, ئەجندای بازاڕەکان دیاریی دەکات بە ڕزگار بوون لە قەیران, لە ڕاستیدا نەك قەیرانی هەژاری و نا یەکسانی و ژینگە و جیاوازی جەندەری چارەسەر ناکات وەك ئیدعای دەکەن, بگرە قولی دەکاتەوە, چونکە کۆبونەوەکە خودی خۆی بە ڕزگارکردنی سستەمی سەرمایەدارییە لە قەیرانەکان کە سەرچاوەی ئەو دەردو مەینەت و کێشانەن کە ئاماژەیان پێ دەکاتدا بەزینی ڕێژەی گەشەی ئابووری جیهان بە %2,4 بە تایبەتیش ئابووری چین بە %6,1 کە 30%ی گەشەی ئابووری جیهان بەرهەم دەهێنێت, دابەزینی ڕێژەی گەشەی بارگانی جیهانی بە نزیك %1,5 و زیادبوونی نایەکسانی ئابووری گەیشتەتە ترۆپك , مەترسی ژینگە, ئاڵۆزی سیاسی و بەربڵاوبوونی ناڕەزایەتییەکان کە شێوازی جیهانیان بەخۆوە گرتووە , زیرەکی دەستکرد و باڵادەستی چین تیایدا و مەترسییەکانی و بەکارهێنانی لە بواری سەربازیدا, شەڕی بازرگانی و بەدەسەڵاتگەیشتنی حکومەتە ڕاستگەرا پۆپۆلیستەکان و تەشەنە کردنی ئایدیای ئابووری ناسیۆنالستی …. گەشەی خەباتی چینایەتی , …

ئەمانەو زۆر کێشەی دیکەی بەرۆکی بە دافوسچییەکان گرتووە.
داڤۆس دەزگایەکە کاری پاراستنی سستەمی جیهانە لە بەرژەوەندی دەسەڵاتی ملیاردێرو کۆمپانیا فرە نەتەوەییەکان, بۆیە ناتوانێت دەست بە کرۆکی کێشەی پرۆلیتاریا و بریکاریا ببات کە کێشەی نایەکسانییە, وەلە کاتێکی گونجاوە بە ژوانی پیاوانی سیاسەت و پیاوانی ۆڵستریت و کۆمپانیا زەبلاحەکان, لە دوری ژاوە ژاوی راگەیاندنەکان بە ئارامی گوێ بە دەردە دڵی یەکتر بگرن و سەفقاتی ئابووری زەبلاح واژۆ بکەن.
جیاوازی چینایەتی ئەمڕۆ لەهەموو کات و ساتێکی نیو سەدەی رابردوو زیاتر بۆتە کێشەی مرۆڤایتی لە بەشێکی زۆری جیهاندا, رۆژ لە دوای رۆژ ئەم جیاوازییە لە بەرزبونەوەدایە, شۆرشی پیشەسازی چوارو " زیرەکی دەستکرد" زیاتر بەرەو هەڵکشانی دەبات, راپۆرتە ساڵانەکانی ئۆکسفام و مشتومڕەکانی دافوس بونەتە تیرمۆمەتری سەرمایەداری جیهانی, لە رێگەیەوە دەتوانین لە ئەحواڵیان بزانین و ئاگداری گیرفان و قازانج و ترس و دڵەراوکێکانیان ببین, ئەوان جار جارە لە کۆن□□کانی خۆیانەوە باسی خزمەتی مرۆڤ و دادپەروەری و پاراستنی ژینگەو نەخوێندەواری و نەخۆشی دەکەن, وەلە ساڵ لە دوای ساڵ سفری پارەکانیان زیاد دەکات و دەبنە سەرچاوەی زیادبونی نایەکسانی لە جیهاندا, ئەو دەستەبژێرە کە باسی چارەسەر دەکەن, بە خۆیان سەرچاوەی کێشەکانی ئەمڕۆی مرۆڤایەتین, بەناوی مافی داهێنانەوە سەرچاوەی گرانی دەرمان و نەخۆشی بەردەوام و پیسی ژینگەو تاڵان کردنی رەنجی کارو سامانی سەر زەمینی ژێر زەمینی ئەم گەردونەن.
50ساڵە سەرمایەدارانی جیهان لێرە لەم دافوسە بچکۆلانەیە, لە پەنای چیای ئەڵپ و لەناو بەفری ئەم شارە رەنگینە لە هۆڵ و ژورە گەرمەکانەوە,کرێی شەوێ خەوێکیان 5000 دۆلارە, کە داهاتی 20 ساڵی هاووڵاتییەکی باشووری سودانە کۆدەبنەوە, سیاسەتێکی رەش لەو شارە سپییەوە بە جیهان دادەڕێژن, کۆدەبنەوە بە باسکردنی کێشەکانیان و لە رێگرییەکانی بەردەم کەڵەکردنی سەرمایەو دەرباز بوون لە قەیرانەکان , ساڵ لە دوای ساڵ بە پارەی زیاترو خانوی گەورەتر و کەشتی جوانترو هاوسەری گەنجتر و ئۆتۆمۆبیلی مۆدێل باڵاترەوە دەگەڕێنەوە بۆ ئەم بەهەشتە زستانییە, بە ئۆتۆمۆبێل و فڕۆکە تایبەتەکانیان ژینگەی ئەم هەوارە کوێستانییەش وەك وڵاتەکان لەمەڕ خۆیان وێرانە کەن, کەچی بەردەوام باسی قەیرانیش دەکەن, وەلە هەر غەمبارن و ناڕازین لە بەش و دەسەڵاتیان, شەوە دەنە دەم رۆژەوە بە کۆکردنەوەی زیاتر, کەچی باسی دادپەروەریش هەمیشە لەسەر زاریانە, لە هەر 5 دۆلاری ئەم جیهانە 4ی لە گیرفانی ئەماندایە, کەچی مستەری ملیاردێر لە گەڵ ملیاردێردا گفتوگۆی ژیانی کرێکاران دەکەن, بە بە

بەشداری نوێنەری سەدان ملیۆن کەس ئەوانەی رۆژانە بە کەمتر لە پارەی سەندەویجەکی مەکدۆناڵدێك ژیان بەسەرە بەن کە کەمتر 1,9 دۆلارە , باسی لانی کەمی کرێ و نا یەکسانی و کارە خێرخوازییەکانیان دەکەن, بە وتەی خۆیان کێشەی هەژاری چارەسەر دەکەن, هەرچەندە ئەوەی هەیانە زۆر زۆر زیاترە لە نرخی چارەسەری هەژاری, نەخوێندەواری, نەخۆشی, کێشە کۆمەڵایەتییەکان, چارەسەری ژینگە, جەندەر...... کێشەی ئاو و تەوالێت و پیسی ژینگە و مردنی ژنان و ......دەیان دەردو ئافات کە سستەمەکەیان سەرچاوەین لە جیهاندا, وەلە هەر حەکایەتی لەسەر گەرمە کەن کەچی لەو رۆژەی کۆڕبەندی دافوس دامەزراوە, جیهان بەرەو خراپتر دەڕوات و کێشەکان گەورەتر دەبن, جیاوازییەکان زۆرتر, هاوکات رۆژ لە دوای رۆژ بەشداربوانی دەوڵەمەندتر دەبن, لە پاڵیا ماوە ماوە بە نەخشە کونجەکی جیهان دەکەنە جەهەنەم بە ئەوەی جەهەنەمەکان دیکەی پێ جوانتر بکەن و چەکەکانیانی پێ تاقی بکەنەوە, بازاڕەی پێ گەرمتر بکەن, لە پاڵیا چنگێ دانەیەك بە خۆڵەکەکە بەناوی خێرخوازییەوە رێکەنە سەر زەوییەکان.

کۆڕبەندی دافۆس کۆبونەوەی دەستبژێری سیاسی و ئابوری جیهان و ملیاردێرەکان و بەڕێوەبەری بانکەکان و سیاسەتمەدارانی سەرمایەدارییە, زۆربەیان ملیاردێرن, سەرۆکی 1680 کۆمپانیا بەشداری دەکەن, سەرمایەی کۆمپانیاکانیان لە 5 ملیار کەمتر نییە,هەندێکیشیان سەرکردەی ملیاردێرن, هەشیانە دەوڵەتی ملیاردێرەکانن, دەسەڵاتداران و سەرمایەدارانی دافوس کلکیان پێکەوە گرێ داوە, ئێستا زیاتر لە هەر کاتێك ئاشکرایە دەسەڵاتداران بەرژەوەندی سەرمایەداران دەپارێزن, فاقی تەنافی سستەمی سەرمایەدارین, تەنها ئامرازێکن بۆ شەرعیەت دان بە تاڵانیەکان لە جیهاندا بە سستەمی سەرمایەداری, بەشێکی دیکەشیان بەڕێوەبەری راپەڕاندنی کۆمپانیاکانن کە موچەکانیان سەدان جاری کارمەندانی ناو دەزگاکەی خۆیانە وەکو بەخششەکان و وەرگرتنی پشکەکان" لە هیندستان 0,35 رۆژ بەسە بۆ ئەوەی بەڕێوەبەرێکی راپەڕاندنی کۆمپانیایەك کار بکات, بۆ ئەوەی موچەی ساڵێکی کرێکارێکی ئاسایی وەربگرێت , لە ئەمریکا 1,56 رۆژ , لە مەکدۆناڵد کرێکارێك پێویستە 3101 ساڵ کار بکات تا موچەی ساڵێکی بەڕێوەبەرەی راپەڕاندن وەربگرێت",بەڕێوەبەری راپەراندنی کۆمپانیا ئەمەریکییەکان کە لە ساڵی 1965 دا 65 جاری کرێکارێکی ئاسایان وەردەگرت, لە ساڵی 1989 بەرزبوەوە بۆ 58 جار, لە ساڵی 2009 دا گەیشتە 200 جار , ئەمساڵ کە بەشداری دەکەنەوە کرێکانیان 312 جاری کرێکارێکی ئاسایی ئەمەریکییە, بە پێی عەقلیەتی

بەشداربووانی کۆبەندەکەش بەت ژمارەکە زۆر ئاساییە, ئەوان زیرەك و داهێنەرو جێنتڵمانن و شایستەی ئەو موچەیەو ئیمتیازاتەن.
کۆبەندەکە وەهای ئەوەی زوڵمی ژەندەری تێدایە, کە ژنان تەنها 24%ی بەشداربوانن, هاوکات هەموو ئەفریقا 110 کەس و ئەمەریکای لاتینیش 113 کەس و باشووری ئاسیا 145 کەس بەشداری تێدا دەکەن, نزیك بە 63,5%ی بەشداربووان هاووڵاتی ئەوروپای رۆژئاواو ئەمەریکا و کەنەدان, جگە لە ئوسترالیاو نیوزلەنداو ژاپۆن و .. واتا کۆبەندی رۆژئاوایە نەك جیهان.
هەر یەکە لە بەشداربووان 60 هەزار دۆلاری خۆیان دەدەن بە بەشداریکردن" جگە لەوانەی بانگ دەکرێن وەك سەرۆك حکومەت و دەوڵەتەکان, یان پێشکەشکەرانی توێژینەوەکان",کە هاوتایە بەکارکردنی 75 ساڵی کرێکارێکی هیندی و بەنگەلادشی و کەمبۆدی و دەیان وڵاتی دی, ئابوونەوەی کۆمپانیا زەبلاحەکانیش بە ئەندازەی هەزار ساڵ زیاتری کرێیانە, لەم دیدارەی نێوان سەرمایەداران و دەسەڵاتداران, ئاسایشی ئەم نوخبە دەسەڵاتدارە راستەقینەی جیهان هەزاران چەکداری سویسری دەیان پارێزێت,شارۆچکەیەك فێنی ئاسمانی و خۆپیشاندانی سەر زەوی تێدا قەدەغە دەکرێت لە رۆژانی کۆبەندەکە, پلۆتۆقراتەکان کە باسی دیموکراسی دەکەن, دیموکراسی و نارەزایەتی یاساغە کەن, هەرچەندە بریار وایە دیموکراسی راستەوخۆکەی سیوسرا نموونەیی بێت لە جیهان, بە ناچاری نەیارانی سەرمایەداری لە دورەوە خۆپیشاندان لە دژیان ئەنجام دەدەن, ئەوان حەز بە بیستنی ژاوە ژاوی نەیارانی سەرمایەداری ناکەن, هەرچەندیشە گوایە گفتوگۆکانیان بۆ چارەسەرکردنی کێشەی هەژارییە, وەلێ ناشیانەوێت راستەوخۆ گوێبیستی داخوزی هەژاران بن, نە لەناو کۆنگرە و نە لە دەرەوەی کۆبەندەکە.
ستیف بانون راوێژکاری راستگەرای دەرکراوی ترەمپ, یەکێك لە مەرە گرنگەکانی راستیزم و ئابووری نەتەوەیی لە جیهان, ئەگەر هیچ وتەو وشەیەکی راست نەبووبێت تا هەنووکە, ئەو وتەیەی راست بوو کە لە ساڵی 2014 وتی" کرێکارانی جیهان بێزار بوون بەیار لە گروپێك لە دافوس وەربگرن", لە راستیدا هەموو بەیارەکانی جیهان لە چەند کۆڕو کۆبوونەوەیەکی واوە وەردەگرترێت, وەلێ رو لە کرێکاران نییە بەیارەکان رو لە سەرمایەدارانە بە چەنیەتی بەرەو روبونەوەی کرێکاران.
پاپا فرانسیسیش بێزاری خۆی لە بەرز بونەوەی جیاوازی چینایەتی بە بەشدارانی دافۆس دەربڕی, وەلێ بێزاریەکەی نابێتە جێگای پێشوازی بەشداربووان بۆ ئاستی دابەزاندنی باج لە لایەن ترامپەوە لە ساڵی 2018دا لە 35% ەوە بۆ 21%, ملیاردەرەکان سوپاسی ترامپیان کرد بە

کەمکردنەوەی باج, لە نەیاری ترامپەوە بونە دۆستی نزیکی, هەواڵی ئەم مزگێنیەی حاکمە ملیاردێرەکە خۆشی بڕیاری ساڵ و دەیە بو بۆیان, بۆیە ئەمساڵ بە گیرفانی پڕترەوە پێشوازیان لە ترامپ کرد, ئەوان مردون بۆ سیاسەتی ئابوری ترامپ چونکە دەربڕی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیانە, بەڵام نەیاری سیاسەتین کە زیان بە بەرژەوەندیەکانیان دەگەیەنێت و ناشرینیان دەکات , پێچەوانەی ئۆباما دژ بە بڕیارە ئابوریەکانی بوون شەیدای سیاسەتەکەی بوون, ئەوەبوو ساڵی 2018 بووە ساڵی قازانجی زیاتری سەرمایەداران و بەرز بوونەوەی بازاڕی پشك و دراو, ساڵی خێرو بەرەکەت بوو بۆ سەرمایەداران بە گشتی وە ئەمەریکا بە تایبەتی.
لە کاتێکدا جیهان لە چونە ناو قۆناغی تەڵەی سۆسیدیس دایە, شەڕی بازرگانی ئەمەریکاو چین لە قۆناغی ئاگربەستدایە, بەوەی سەرکردایەتی جیهانی ئاڵوگۆڕی پێبکرێت, چین لە دەرگای هاتنە ژورەوەدایە و ئەمەریکاش نازانێت چۆن پاشەکشەی پێبکات, ئاشتی یان شەڕ, هەرچەندە لە سەدەی رابردوو تەڵە سۆسیدیسسەکان بە ئارامی رۆیشتوونە, بەریتانیا بە ئارامی جێی هێشت بۆ ئەمەریکی و س□قی□تیی□کان, س□قی□تیش بۆ ئەمەریکای بێ قڕە چۆڵی کرد, پڕۆژە زەبلاحەکانی مێد ئین چاینەی 2025 و پشتێن و رێگا و گەیشتن بە بەشی تاریکی سەر مانگ و گەشەسەندنەکانی کۆمپانیاکانی هەواوی و عەلی بای و شیاومی و ….. و گەشەی پیشەسازی زیرەك و راگەیاندنی هەر رۆژەی داهێنانێك لە بواری پیشەسای زیرەك و سەربازی و گەیاندن بەتایبەت جی 5 و کارکردن لەسەر جی 6, سەرکردایەتیکردنی تۆڕی پەیوەندیجی 5 لە جیهاندا, کە جیهان لە دەیەی داهاتوودا دەگۆڕێت, ئەمەریکای خستۆتە ناو تارمایی ت□ی گومانی تەڵەی سۆسیدیسەوە, ترسی لە دەستدانی سەرکردایەتی جیهانی دایگرتووە, بەوەی وەك پۆتین وتەنی ئەوەی سەرکردایەتی پێشەسازی زیرەك بکات سەرکردایەتی داهاتووی جیهان دەکات, لەم کاتەدا جیهان خەریکی چین و ئەمەریکایە و ململانێکانیان هەمووانی بە خۆیەوە خەریك کردووە لەسەر سەرکردایەتی شۆڕشی 4ی پیشەسازی, لە لایەکی دیکەوە ساڵی 2019 ساڵی خۆپیشاندانە گەورەکانی جیهان , ساڵی زیاتر بوونی قەڵشتی جیاوازی داهات کۆمەڵگاکان بوو.
جیهان بەهۆی جی 5 و زیرەکی دەستکردەوە لە بەردەم ئاڵوگۆڕی هێزەکانە, لە نێوان براوەی نوێ و د□اوی نوێ, وڵاتان, کۆمپانیاکان, کۆنە بەناو بانگەکانی وەك کۆداك و وڵاتانی وەك بەریتانیا و فەرەنسا دەڕۆن, ئەپڵ و ئەمازۆن و مایکرۆسۆفت و عەلی بابا و هەواوی و چین و هیند و بەرازیل دێن, عەولەمە لە پاشە کشەدایە, ناسیۆنالیزمی ئابووری لە پەرەسەندندایە, سەرمایەگوزاری

لە کەرتە پێشکەوتووەکانی پیشەسازی بەربەست لە بەردەمی دروست کراوە, شێوەی بازرگانی لە نەشونمادایە, متمانە بە حکومەتەکان نەماوە یان لە کەمبونەوەی بەردەوامدایە, بە پێی راپرسی ئەدلمان ترەست, دانیشتوانی 20 وڵات لە کۆی 28 وڵات کە راپرسی تێدا کراوە متمانەیان بە حکومەتەکانیان نەماوە, متمانە بە سەرمایەداری تەنانەت لە وڵاتێکی وەك ئەمەریکاش لاواز بووە, بە پێی راپرسی دەزگای گالوپ, کەمتر لە نیوەی گەنجانی ئەمەریکی تەمەن لە نێوان 18 بۆ 29 ساڵ هەڵوێستی باشیان هەیە لەسەر سستەمی سەرمایەداری, رێژەی گەنجان کە بە پۆزەتیف سەیری سەرمایەداری دەکەن لە 68%ەوە لە ساڵی 2010 ەوە دابەزیوە بۆ 57% لە ساڵی 2016 و بۆ 45% لە ساڵی 2018, واتا لە ماوەی 8 ساڵدا 323% متمانە بە سستەمی سەرمایەداری دابەزیوە, ئەو گەنجانەشی بە باشە سەیری سۆسیالیزم دەکەن رێژەیان گەیشتۆتە 51%, واتا لایەنگیری سۆسیالیزم 6 خاڵی زیاتر بووە لە سەرمایەداری, هەرچەندە هێشتا سەرجەم ئەمەریکییەکان بە رێژەی 56% پشتیوانی لە سستەمی سەرمایەداری دەکەن, بەڵام لەناو دیموکراتەکان و بێلایەنەکان لەسەرجەم تەمەنەکانیان 57% یان بە باشە سەیری سۆسیالزم دەکەن.
ئەمە لە کاتێکدایە سۆسیالزم لە مێژوودا لە ئەمەریکا لایەنگری نەبووە. بە سەرمایەی تەنها 119 ملیاردەرە بەشدار بووەکەی دافۆسی ئەمساڵ کە سەرمایەکەیان زاترە لە 500 ملیار دۆلار, دەتوانرێت چارەسەری کێشەی ژینگەو نەخوێندەواری و برسێتی هەنووکەی جیهان بکرێت, وەك بەنج بە کاتێکی دیاریکراو, بەڵام ئەوان جگە لەوەی قسەو کردارییان یەك نییە, بگرە خۆشیان لە کەمترین باجدان دەدزنەوە. لە کۆتادا دەڵێم ئایا ئەم 2821 کەسەی دافۆس دەتوانن متمانە بە سەرمایەداری بگەڕێننەوە لە کاتێکدا بە پێی دواین راپرسی جیهانی کە دەیان هەزار کەس بەشداری تێدا کردووە زیاتر لە 50%ی بەشداربووان باوەڕیان وایە سەرمایەداری زیانی زیاترە لە قازانج ” البحپ عن معنی الرأسمالیة-إیشان پارورٍاڵاتحاد 2020-1-21 ” .

مەترسییەکانی دەوڵەتی خاوەن نەوت-3- تێری لێین کارڵ

وردبوونەوە لە پارادۆکسی زۆری (*)

لە عەرەبییەوە : نەژاد عزیز سورمێ

(بەشی سێیەم)

ئاماژەیەك لە وەرگێڕەوە

(تێری لێین کارڵ Terry Lynn Karl پرۆفیسۆری ئەمەریکایی بواری زانستە سیاسیەکان ، 21ی نۆڤێمبەری 1947 لەدایك بووە . ئەم لێکۆڵینەوەیەی کاتی خۆی ساڵی 2007 لە لایەن – پەیمانگەی لێکۆڵینەوەی ستراتیژی عێراق –کەخوالێخۆشبوو نووسەری ناسراو فالح عەبدولجەببار سەرپەرشتی دەکرد کراوە بە عەرەبی و وەکات لە بەغدا و هەولێر و بێرووت بڵاوکراوەتەوە .
نووسەر لەم لێکۆڵینەوەیدا بە ڕاشکاوی باسی گرفتە پەنهان و ئاشکراکانی نەوت ومەترسییەکانی لە وڵاتانی خاوەن نەوت دەکا کە چۆن ئەگەر پسپۆری دڵسۆز و لێزانی حیکمەتدار لە پشت ئیدارەدانییەوە نەبن لە باتی خێر دەبێتە بەڵا بەسەر خودی دەوڵەتەکەوە و نەك هەر گەشەی دەوەستێنێ یا دوای دەخا ، بەڵکو دەیخاتە ژێر باری قەرزی قورسیشەوە ، لەم بوارەشدا نموونە و داتای حاشاهەڵنەگر و هەندێ جار بەڵگەنەویست دێنێتەوە بەتایبەتی لە دەوڵەتە دواکەوتووەکاندا .
بەهۆی گرینگی لێکۆڵینەوەکە و بۆ بەرچاوڕوونی لایەنە پەیوەندیدارەکان بە پێویستم زانی بیکەم بە کوردی ، دەنا ڕەنگە بابەتی لەم چەشنە کاری ئابووریزانان بێ تا خوێنەر و بەدواداچوویەکی ئەدەب و هونەر .)
وەرگێڕ

تۆماری ئێپێك

کارڕایی سیاسی و ئابووری وڵاتانی ئێپێك دوای سێ شەپۆلی خرۆشانی نەوت گەواهییەکی
حاشاهەڵنەگرە بەسەر ئەم تەڵە داڕێژراوەدا .
ڕەنگە ئەوەی زیاتر لێتۆژ نیگەران دەکا کە لە تۆماری ئەو

وڵاتانەدا ، نێوان ئەو دوو دەیەیە
دەک□□تەوە سەرەتای حەفتایەکان بەدوای خرۆشانی نەوتەوە هاتن
ئەوەیە ، وڵاتانی تر
بە کردەنی بە پلەی جیاواز پاشەکشەیان لە گۆڕینی ئەو زۆربوونە
گەورەیەی لە کۆی بەرهەمی ناوخۆدا GDP بۆ خۆشگوزەرانی هاوشێوە لە
ژیانی گەلەکانیاندا کرد ، لەباتی ئەوە
لە بارێکی خراپتر لەوەی یەکەمین جار بۆی دەچین دەیانبینین ،
چونکە ئەو دەوڵەتانە
بەدەست داڕمانی کشتوکێڵ و کەرتی پیشەسازی و داڕمانی سیستەمی
بانکی و کەم بوونەوەی
هەناردەی دەرەوەی نەوتەوە گیرۆدەن ، نیشانەی بنچینەیش هەیە پێمان
دەڵێ کە دۆخی ئەو دەوڵەتانە خراپترە لە باری زۆر لەو دەوڵەتانەی
نەوتیان نییە و ململانێیان لە پێناوی ئەوەدا کردووە خۆیان لەگەڵ
زۆر بوونی لیستەکانی وزەدا بگونجێنن .
هەر کە گەیشتینە ناوەڕاستی نەوەتەکان وای لێ هات کورتهێنانی
ساڵانەی وڵاتانی ئۆپێك
لە شمەك و خزمەتگوزاری لە جیهانی وڵاتانی گەشەسەندوو لە هەمووان
زۆرتر بێ
ئیتر گەیشتە ئەوەی هەموو ئەو وڵاتانە لە پێشان زیاتر پشت بە
هەناردەی تاك شمەکی ببەستن
هەروەها قەرزەکانیان زۆر زیادی کرد ، سەرەڕای ئەوەش هەموو
دەوڵەتانی ئۆپێك
کەوتنە بەرامبەر گەورەترین دەستگرتنەوە (تقشف) کە لە میانی ئەو
چوار دەیەیەی
ڕابردوودا پێیدا تێپەڕیون .(11)
ڕوانینێکی وردی دەرهاوێشتە بەردەستەکان وێنەیەکی ڕەشی تاریکمان
بۆ دەردەخا ،
مەسەلا لە بواری نەشونمای ئابووریدا دەبینین دەوڵەتانی ئۆپێك (
ئەندەنووسیا نەبێ)
لە ماوەی ساڵانی 1974 تا 1994 تێکڕای مامناوەنجی گەشەی ساڵانەی
زۆر کەمترە
لە تێکڕای ناوەندیی گەشە لە ماوەی ساڵانی 1960 تا 1973 ، واتە
ماوەی پێش خرۆشانی نەوت
لە کۆی ڕاستینەی بەرهەمی ناوخۆ گەشەکردنی زیاتر بووە (12) .
لە ئەنجامی ئەو پاشەکشەیەی گەشە و ئەو زیاد بوونە زۆرەی ژمارەی
دانیشتووان ئاستی
بژێوی دابەزی و زۆربەی دەوڵەتانی ئەندامی ئۆپێك ماوەی لانی کەم دە

ساڵ لە ماوەی ئەو دوو دەیەدا ئاستی بڕی دووچاری دابەزین بوو ، لە کاتێکدا خراپی دابەش کردنی داهات و قووڵبوونەوەی هەژاری و نایەکسانی تووشی وڵاتانی دیکەش بوو ، لەوەش زیاتر پشکی ڕاستینەی تاك لە داهاتی نەتەوەیی لە فەنزوێلا و عێراق و کوێت و لیبیا و سعوودیە تا ئاستێکی نزمتر لە ئاستی شەستەکان دابەزی ، لە کاتێکدا دابەزینی داهات لە جەزاییر و ئێران و نایجیریا هاتەوە ئاستی ساڵی 1975 و سەقامگیری نرخ هەژا ، هەروەها ڕێکوپێکی بودجەیش دوای خرۆشانەکانی نەوت بە تەواوی لێك ترازا .

ئێستا (1999) دەوڵەتانی ئۆپێك بە دەست شەپۆلێکی هەڵاوسانەوە دەناڵێنن کە بە ڕێژەی دەیەیێ نەك یەکی (میرنشینە بچووکەکانی کەنداوی لێ بترازێ) ، بەتایبەتیش ئەو دەوڵەتانەی پشت بە بەهای خەرج کردنی دوولایەنە بۆ نەختینەکانیان دەبەستن و بازرگانییان بە کێتی حکوومەتەوە بەندەن .

دەوڵەتانی ئۆپێك ساڵ لە دوای ساڵ بە دەست توشبوونیان بە کورتیهێنانی بودجەکانیان مانەوە کە جەزاییر لە لووتکەی ئەو کورتهێنانەدا بوو ، پاشان ئێران و ئەندەنووسیا و نایجیریا و سعوودیە و ئوکوادۆر و لیبیا و قەتەر (13) .

ئێستا دەوڵەتانی پارەزۆری کەنداو هاتنە ناو ناوچەی مەترسییەوە .

بەڵام بە گوێرەی قەرزەکانی دەرەوە کە پێشتر کەم بوون و پێش خرۆشانی نەوت نرخێکی ئەوتۆیان نەبوو (جگە لە مەکسیك) ، ئێستا هەموو وڵاتانی دیکەی ئۆپێك هاتنە پاڵ و ڕیزی وڵاتانی بارگران بە قەرزی قورسەوە ، لەوەش سەیرتر ئەو وڵاتانە دەستیان دایە قەرز کردن و قەرز کردن .. خێراتر لە قەرز وەرگرتنی وڵاتانی بێ نەوت و لاواز لە گەشەدا ، ئەمەش لە لووتکەی هەڵڕژانی بێ شومار لە گواستنەوەی دۆلارەکانی نەوت لە جیهاندا کرا . (14)

بەڵام لە بواری جۆرایەتی بەرهەمدا ، واتە وێکهێنانەوەی پشت بەستن بە نەوت یان وەك دەگوترێ (تۆی تۆوەکانی نەوت) بۆ ئایندە sowing petroleum ئەوا ئەنجام دوورترە لە ئەسڵی ویستی حکوومەتان ، لە کاتێکیشدا زۆربەی دەوڵەتانی ئۆپێك پشت بەستنیان بە کەرتی نەوت کەم کردەوە ، لێ گونجاندنی ئەو کەم کردنەوەیە لەگەڵ واقیعدا بۆ زیاد بوونێکی لەڕادەبەدەرێ لە پشکی

کەرتی خزمەتگوزاری ، هەروەها داڕمانێکی لە ناکاو یا وەستاوی لە
کەرتی کشتوکاڵدا بە دوای خۆیدا هێنا ، دوا جار ، ئاستی بەردەوامی
گەشە پێ ناچێ
دەربکەوێ ، ئەمەش تەنیا بۆ پشت بەستن بە سەرچاوەیەکی بەرەو چك
بوون چوودا
ناگەڕێتەوە ، بەڵکو بۆ هەندێ تێچووی شاراوەیش کە بە گشتی
ناتوانرێ بەرگەی بگیرێ ،
کە وا دەردەکەوێ ، بە نموونە دەوڵەتانی ئۆپێك بڕی نزیکەی 10,4%
لە کۆی گشتیی بەرهەمی نەتەوەیی لە بەرگری خەرج دەکا بەراورد بە
3,3% لەوەی دەوڵەتانی ڕێکخراوی هاوکاری و گەشەی ئابووری OECD
خەرجی دەکەن ، هەروەها خەرجیی سەربازی لە دەوڵەتانی ئۆپێك دا
دەگاتە سێ بارتەقای خەرجی سەربازی دەوڵەتانی OECD کە وەك ڕێژەیەك
لەسەر کۆی گشتی خەرجی حکوومەتدا هەژمار دەکرێ .
دیسان بوونی دەستبڕاوی و بەفیڕۆدانیش لە بڕی ئەو پێڕژانەی بە
خراپی نەخشەیان بۆ کێشراوە ، باسی ئەو بەفیڕۆدانەیش ناکەین کە لە
هەڵکشانی گەندەڵییدا سەرچاوە دەگرێ .
لەگەڵ ئەوەی مەزەندەی باوەڕپێکراویش لەبارەی قەبارەی گەندەڵی لە
بەر دەستدا نییە
بەڵام دەوڵەتانی ئۆپێك تاوانبار کردنی بە لێشاوی لەبارەی بەرتێل
و مامەڵەی گومانلێکراوی
تێدایە و نیشانەی ئاماژەکانی گەندەڵی کە ڕێکخراوی (ڕووبەدەریی –
شەفافییەت - نێودەوڵەتی Transparency International) پێی
گەیشتووە نایجیریا بە دەوڵەتی
لە هەمووان گەندەڵتر دادەنێ لە جیهاندا ، پاشان دەوڵەتانی
ئەندامی ئۆپێك دێن وەك
ئەندەنووسیا و فەنزوێللا و جەزاییر و ئێران وسعوودیە . (15)
سەرەڕای ئەوەش کێشەی مەترسیداری ژینگە لە شێوەی بەرزبوونەوەی
ئاستی پیس بوونی هەوا بە وزەی پڕ لە کبریت و وشك بوونی ئاوی
سازگار و وێران کردنی دارستانان و کەم بوونەوەی ڕووپێوی
لەوەڕگاکان ، بە تایبەتیش پیس بوونی ئاو بەهۆی زیادەڕۆی
بەکارهێنانی قڕکەری پیترۆکیمیاوی – کە هەڕەشەیە بۆ توانایی
بەردەوام بوونی کشتوکاڵ (16)
لێ هەندێ واتای ئەرێنیش هەبووە ، خەرجی حکوومەت دەسکەوتی بەرچاوی
، ئەگەر لانی کەم بۆ ماوەیەکی دیاریکراویش بێ لێ کەوتووەتەوە ،
لە زیاد بوونی هەلی کار بە زیادییەکی هەستپێکراو و چاك کردنی
بەرنامەکانی خانەنشینی و دەستەبەری کۆمەڵایەتی ، بە نموونە
دەوڵەتانی ئۆپێك بەشێکی باشی لە داهاتی نەتەوەیی خۆی بۆ پەروەردە

و تەندروستی تەرخان کرد زیاتر لە هەر کۆمەڵەیەکی دی لە دەوڵەتانی گەشەسەندوو .

ئەو پەرەسندنانە لەو بوارانەدا دیارن ، هەر چەندە لەگەڵ ئاستی خەرجییەکانیشدا نەهاتبنەوە (17)

وەبەرهێنانیش لە ژێرخاندا زۆر و ئەنجامی بەرجەستەی هەبووە ، لەگەڵ ئەوەی ڕادەی پێشکەوتنیشی لەگەڵ بڕی پارەی تیا خەرج کراودا تێك نەکاتەوە و هەروەها جۆری خزمەتگوزارییەکان کە لە ئاستێکی نزمدا بووە .

هەروەها هێڵەکانی گەیاندنی بە وایەر و بێ وایەر و ڕێگە و بانی قیرتاوکراو و هێڵی شەمەندەفەر و وێستگەکانی بەرهەم هێنانی کارەبا زیادەیەکی هەستپێکراویان پێوە دەبینرا .

بەڵام جیاوازییەکی هەستپێکراویش لە جێبەجێ کردندا هەبوو . بۆ نموونە ئەندەنووسیا بە هۆی زۆر ئەگەرەوە باشترین ئەنجامی بەدەست هێنا لەوانە : کەمتر پشتی بە داهاتی نەوت بەستبوو هەروەها کەرتی کشتوکاڵی بە شێوەیەکی کاریگەر لە هەموو دەوڵەتانی دی زیاتر پاراست ، ڕەنگە ئەوەش بۆ سەرگەرمی سەرێك سوهارتۆ لەڕ خۆبژێوی بەڕ برنج بگەڕێتەوە .

بە هۆی هاتنەناوی سندووقی نەختینەی نێودەوڵەتیشەوە لە ئەندەنووسیاوە ڕاستەوخۆ دوای خرۆشانی 1973 ی نەوت ، ئەوە بوو وڵاتەکە نەیتوانی سواری شەپۆلی قەرز وەرگرتن (لانی کەم قەرزی زۆر) بۆ کە زۆری نەبرد هەناردەکارانی نەوتی تووشی زیان کرد ، دوا جار بوونی قانوونێك سەقامگیری بودجە بسەپێنێ ، وەك بەشێك لە سیستەمی قانوونی وڵات ، بەری لە حکوومەت گرت بە کەیفی خۆی خەرج بکا وەك ئەوەی دەوڵەتانی دیکەی ئۆپێك کردیان .

لە بەرامبەردا نایجیریا بۆباك بۆ داپۆشینی پشێوی هەرێمایەتی و ئیتنی خەرجی دەکرد و وای لێ هات ببێ بە نموونەی ئەوپەڕی پێچەوانەی ئەندەنووسیا .

بەڵام ئەو جیاوازییە لەگەڵ زەبەللاحیشیدا ، هیچی لە واقیعی کارەکە نەگۆڕی ، تێکڕای ناوەندی گەشەی کارای کۆی گشتی بەرهەمی ناوخۆ لە دەوڵەتانی ئۆپێك لە نێوان ماوەی بیست ساڵ دوای خرۆشانی نەوت لە حەفتایەکاندا زۆر کەمتر بوو لە تێکڕای ناوەندی ئەو گەشەیە

پێشخرۆشان ، لە ئەنجامی ئەوەشدا ئەو دەوڵەتانە هەر کە نرخی نەوت لە ناوەڕاستی هەشتایەکان دابەزی کەوتنە ناو گەرداوی قەیرانی دەستگرتنەوەیەکی توندەوە .

ئەم تۆمارە نائومێدکەرەیش ئاڵۆزی سیاسی لێکەوتەوە ، بە چاوپێشین لە بەرز بوونەوە

یان دابەزینی نرخ ، هەروەها بە چاوپێشین لە سرووشتی سیستەمی سیاسی داخڕ دیموکراتییە یان دیکتاتۆری گۆڕانکاری لەناکاو لە بارودۆخ سیستەمە سیاسییەکانی دەوڵەتانی هەناردەکاری نەوتی خستە تاقیکردنەوەیەکی دژوارەوە .

هەموو سیستەمێك لە سیستەمەکانی حوکم ڕەوڵەوەی پشتیوانی سیاسی بە چەورایی سامانی

نەوتەوە لە چوارچێوەی پرۆسەیەکی سەوداکاری نێوان دەزگای جێبەجێکردنی دەوڵەت و

بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی بازرگانیی لەنگەر پێ گرت .

بەرز بوونەوەی نرخی نەوت دەگاتە کەشێك تێکچوونی دەمودەستی سەقامگیری لێ دەکەوێتەوە ، هێندەی دابەش کردنی دۆلارەکانی نەوت بنکەکانی تری دەسەڵات لەباڵ یەك دەردێنێ ، لە کاتێکیشدا لێشاوی دۆلارەکانی نەوت فتیلی کێشەیپەیوەست بە چۆنیەتی

داروبەش کردنەوە ئاگر دەدا ئەوا بەهێز بوونی پشێویەکانی پێشتری دوای ئەوەی دابەش کردنی قازانجی بە تەواوی دادەپێشی ، ئاڵۆزتر دەبوو .

بەم جۆرە دەبینین خرۆشان و خاوبوونەوە پێکەوە کار دەکەنە سەر تێکدانی سەقامگیری .

سیستەمی حوکم هەیە بیتوانیبێ بەرگەی ئەو جۆرە پشێویە بگرێ ، لەگەڵ ئەوەی بەڵگەی

بەردەست نیشانی دەدا کە دیموکراتییە نیوەچڵەکان توانیویانە خۆیان لە شەڕ و شۆڕشان بە دوور بگرن کە ئۆتۆکراتیایەتیەکانی نەوتی ڕامالێین (18) ، نموونەیش زۆرە ، ئێران سەرەتا و دراماتیکیترینی نموونانە ، کاتێ شای ئێران لە ئاکامی شۆڕشێکی ئیسلامیەوە ڕووخا ، ڕەخنە تاڵەکانی لێی گیرا هەمووی لەسەر پیشەسازی بەپەلەپەل و بە ڕۆژئاوایی بوونی خۆرای

((شارستانیەتە مەزنەکەی)) بوو .

بەڵام نایجیریا ، نایجیریا لە نێوان حوکمی سەربازیی و حوکمی مەدەنیدا بە ئاهەنگی هەڵبەز و دابەزی نرخی نەوتەوە دەهات و دەچوو بۆ ئەوەی لە چەسپاندنی ئەم یا ئەویاندا سەرکەوتوو بێ .

جەزاییریش لە لێشاوی شەڕێکی ناوخۆدا نقوم بوو کە لە ئاکامی تێکچوونی نرخی نەوت وڵاتی لەبێن برد .

ل حوكمی سوهارت كە بەدەر بوو لە خراپ ئیدارەدانی دەسكەوتەكانی نەوت ئەوا ماوەیەكی درژتر بەحاڵی خی اگەیشت ، ەنگە ئەوەش بە هی ئەوەوە بووب كە نەوت كی كەمتری لە ئابووری ئەندەنووسیادا گاب . بەام دواجار ژمی سوهارت بە هی تەشەنەی
گەندەی و سەرمایەداری خزمخزمنەوە دا ما .
فەنزوللا حكایەتكی دی هەیە ، استە هشتا وەك دووەمین دەوەتی دیموكراسی ئەمەریكای لاتین ماوە ، بەام ئازی و كاری توندوتیژی كە بە توندی هەژاندی ، ئەمەش لە هەوی كودەتای سەربازی و كتایی پەیماننامەی سیستەمی حزبی سیاسیدا ەنگی دایەوە (19) .
بەو مانایە سیاسیە دیاریكراوەیش ، ئەوا نەوت بە استی گووی شەیتانە .

پەراوز

Alan Gelb, Oil Windfalls: Blessing Curse? (New York: Oxford University (11) Press, 1988); and Karl (1997)

12))قەیرانی ئەم دوایەی ئەندەنووسیا دوای بیست سا سەری هەدا ،
بەام پشهاتەكانی بە دوایدا هاتن ئەم شوازە پشتاست دەكەنەوە ، بوانە :
Amuzegar (1999), p.235

(13) Karl (1997), p. 255.

14)) هەر ئەو سەرچاوەیە ل 262 .

(15) زانیارییەكان لە ماپەی ئەلكترنی دەزگای (ووبەدەرایەتی نودەوەتی)ـەوە وەرگیراون
Data taken from, Transparency International, at .http;//www.transparency.de

(16) خەماندنە تایبەتییەكان دەن بەشی تاكەكەس لە دەرامەتی ژیانكی نوبووەوەدا بە ژەیەكی ترسناك كە دەگاتە 72% لە لیبیا و سعوودیە كەمی كردووە ،
94% یش لە میرنشینە یەكگرتووەكانی عەرەب و 57% یش لە جەزایر ، لە ئەنجامی
پیس بوون و زیادەیی ئاودانی كشتوكا .
تەماشا كەن ژمارەی خەرجی سەربازی لەم واتانەدا باو ناكرنەوە ،

که دوایی
ئەوەی لەم بارەیەوە دەکەوێتە بەردەست هەروەها لەبارەی بازرگانی
چەکیش
ورد نییە و ناتوانرێ پشتی پێ ببەسترێ ، دیسان جیاوازییەکی گەورە
لە نێوان ئەو وڵاتانەدا هەیە ، بەشی خەرجی سەربازی لە کۆی گشتیی
بەرهەمی نیشتمانی بەنموونە لە دەوڵەتانی کەنداو بەرزترینە لە
جیهاندا لە کاتێکدا لە فەنزوێلا دا تا ڕادەیك نزمە .
بڕوانە :
.Amuzegar (1999), p. 179

(17) ئامۆزیگار ئاماژە بەوە دەکا ناوەندی فێربوونی ئەلف وبێ لای
پێگەیشتووان
لە نێوانی بیست ساڵدا گەشەیەکی باشتری کردووە ، لە 47% وە نێوان
ساڵانی 1974 – 1975 بووە بە 72% لە نێوان ساڵانی 1993 – 1994 ،
بەڵام ئاستی چوونە بەر خوێندن لەسەر هەموو ئاستێك بەرز بووەتەوە
.
هەر ئەو سەرچاوەیە ل 170
(18) Karl (1997) بەتایبەتی بەشی نۆیەم .
(19) سیستەمی حزبی لە فەنزوێلا بە پێی بنەمای بەڵێننامەی
هاوپەیمانیەتی دامەزرا ،
ئەمەش واتە حزبە سیاسیە سەرەکیەکان ڕێککەوتنێکی بنەڕەتیان کرد
سنوورێك
بۆ ململانێی نێوانیان دابنێن و چەندیەتی و چۆنیەتی کێشە
وروژاوەکان لە پێشبڕکێی
هەڵبژاردن کەم بکەنەوە .
ئاشکرا بوونی ئەو ڕێککەوتنە نهێنیانەیش بوو بە هۆی هەڵبژادنی
فەرماندەیەکی
پێشووی سەربازی کە هەوڵی دابوو کودەتایەك بەسەر حزبە
سەرەکیەکاندا بکا .

… دڵەراوکێی ئەکتەری شانۆ لە کاتی نواندن دا ن/ کامەران حاجی ئەلیاس

یەکێك لەو ئاستەنگانەی کە زۆرێك لە هونەرمەندان (ئەکتەر، گۆرانی بێژ ، پێشکەش کار..) تووشی دەبنەوە بریتیە لە رووبەرووبوونەوە لەگەڵ بینەران هەرچەند خاوەن ئەزموو نێکی زۆریش بێت یان مێژوویەکی هونەریشی هەبێت.. بەڵام ئەم جۆرە ترس و دڵەراوکێیە کارێکی سروشتییە، چونکە دەرکەوتن بەرامبەر بەجەماوەر کارێکی ئاسان نیە بە تایبەتی لەسەر شانۆ کاتێ ئەکتەر بەشێوەیەکی زیندوو راستەوخۆ دیالۆگ یان جوڵە لەگەڵ بینەران دەکات ، هۆکارەکەشی بۆ هەیبەت و مەزنی شانۆ دەگەڕێتەوە، بۆ ئەم مەبەستە توانستی ئەکتەر رێگە دەبینێت بۆ دەرباز بوون لەو دڵەراوکییە لە کاتی نواندندا ئەگەرچی زۆر ێك لە پسپۆرانی شانۆ ترس و دڵەراوکێ لەلای ئەکتەران لەسەرەتای دەست پێکردنی نواندن بە پێویستی دەزانن بۆ ئەوەی نواندنەکەی سەرکەوتوو بێت.. ئەکتەرە مەزنەکان کەهەموو ژیانیان لەسەر شانۆ بووە هەردەم دووپاتی ئەوە دەکەنەوە (5-10) خوولەکی سەرەتای نمایش توشی جۆرێك لە ترس و دڵەراوکێ دەبن ، بە کارێکی نۆرماڵ دەزانن.

دڵەراوکێی شانۆ چیە؟

دڵەراوکێی شانۆ لەو کاتەی ئەکتەر دیالۆگێك یان جوڵەیەکی راستەوخۆ بەرامبەر بە بینەران دەکات ئەو حاڵەتە پێیدەگوترێت (دڵەراوکێ سات) لەو کاتەی ئەکتەرلە هەموو نمایشیکدا کە سەرەتا پێدەنێتە سەرشانۆ جۆر ترسی و دڵەراوکێ و تەنگ نەفسی لەلادروست دەبێت لەراستییدا دڵەراوکێ بە پلەیەکی مامناوەند پێویستە بۆ ئەو ئەکتەرانەی لەسەر شانۆ دەوستن کە پسپۆران بە دڵەراوکێیەکی تەندروست ناودەبن، هەر بۆیە هەموو دڵەراوکێیەکی شانۆیی نابێتە هۆی نالەباری کەسایەتییەکە و کاریگەری نەرێنی لەسەر نواندنەکەی نابێت بە تایبەتی کاتێ دڵەراوکێیەکە بۆ چەند چرکەیەکی دیار کراو بێت ئەوەی ئێمە مەبەستمانە لە دڵەراوکێی شانۆ ئەوەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئەکتەرە نەتوانێت دیالۆگ و جوڵەو نواندنەکەی وەك پێویست ئەنجام بدات بە جۆرێك هەموو شتێکی لە بیر بچێتەوە،کاریگەری نەرێنی لەسەر رۆڵەکەی هەبێت بگرە لەسەر کۆی نمایشەکە دەبێت.

نەك هەر كەسی ئاسایی زۆرێك لە ئەكتەران خاوەن بەهرەو توانستی زۆر باشن بەڵام ئەو گرەكۆرەیان هەیە(دڵەراوكێی شانۆ) ناتوانن ئەو پەیامەی هەیانە بگیینە بینەران ئەمەش زیاتر بۆترس و شەرم دەگەرێتەوە.

نیشانەكانی دڵەراوكێی شانۆ لەلای ئەكتەران:

هەندێك ئەكتەر لە رۆژانی پرۆڤە باشترین نواندن ئەنجام دەدەن بەتایبەتی لەجەنراڵ پرۆڤەدا هەرلەرووی دیالۆگ و جوڵە و دەنگ كەچی لە رۆژی نمایش لەو ئاستەدا نین بێگومان فاكتەر زۆرن یەكێك لەوفەكتەرانە بۆ دڵەراوكێی شانۆ دەگەرێتەوە بەهۆی بیركردنەوە لە بینەران بەجۆرێك هەر بۆیە ەو ئەكتەرانەی تووشی ئەم حاڵەتە دەبن لەكاتی نواندنەكەیان بینەر لە هیچ لە وشەكانی ئەكتەر حاڵی نابێت ،لە هەمان كاتدا گرژی دەمووچاو و ئارقەی شەرەم و ترس بەروونی بە دەمووچاوی ئەكتەر بەدیار دەكەوێت نەك ئارقەی ماندووبوونی نواندن.

ئەكتەر چۆن بەسەر دڵەراوكێی شانۆدا زاڵ دەبیت؟

زۆر جار لە كاتی نواندن ئەكتەر تووشی ترس و دڵەراوكێ شانۆ دەبێت بۆ دەربازبوون و زاڵ بەسەر ئەم حاڵەتە چەند رێگایەكی زۆر ئاسان هەیە ئەویش بەهۆی راهێنان كردن لەسەر جەستە و مێشك دەبێت بە چەند هەنگاوێك ئەكتەر دەتوانێ لەو دڵەراوكێیە رزگاری بێت لێرەدا باس لە هەنگاوانە دەكەین:

1-خاوكردنەوەی جەستە: پێش دەرچوونت بۆ سەر شانۆ هەوڵبدە هێمنی ئارامی خۆت بپارێزیت لەگەڵ كەمكردنەوەی گرژییەكانت ، چونكە ئەمانە هاوكارت دەبن بۆ خاوبوونەوەی مێشكت وە لەهەمان كاتدا دەنگت جێگیر بێت ،ئینجا راهێنانێك لەسەر ئەو دەقە یان ئەو دیالۆگانە بكە كەلەسەر شانۆ دەیڵێیت، چەند ئامۆژگارییەك بۆ ئەوەی جەستەت خاو بێتەوە پێش ئەوەی لەسەر تەختەی شانۆ دەربكەویت:

- كەمێك پرۆڤەی دەنگت بكە.
- مۆزێك پێش نواندنەكەت بخۆ بۆ ئەوەی گەدەت خاڵی نەبێت،لەهەمان كاتدا هەست ناكەیت كە گەدەت پڕە.
- وەرزشی ناو دەمت بكە بۆ ئەوەی دەرچوونی وشەو پیتەكان تەندروست بێت بەتایبەتی شەویلگەی خوارەوە، ئەمەش لە رێگەی بنێشت جووین یان راهێنانی زمان دەبێت بەڵام ئاگاداربە نابێن گەدەت خاڵی بێت.
- وەرزشێكی شانێیی بۆ ماسولكەكانت ئەنجام بدە بۆ ئەوەی لە ترس و دڵە راوكێ رزگارێت بێت وە تووشی گرژی ماسوولكە نەبیت، بەتایبەتی بۆ هەردوو دەستەكانت و قاچەكانت و پشت و شانەكانت.

2- خەیاڵ و بیر کردنەوە: ماوەی 20-15 خوولەك لە كاتی خۆت بۆ بیرکردنەوە لە نواندنەکەت بەتایبەتی بۆ دیالۆگەکانت وەبەگشتی بۆ نمایشەکە تەرخان بکە، بۆ ئەم مەبەستە شوێنێکی هێمن و ئارام دابنیشیت و هەردوو چاوەکانت دابخە دەست بە هەناسە وەرگرتن و هەناسە دانەوە بکەیت بەشێوەیەك هەموو جەستەت خاو بێتەوە، دوایی ئەنجامدانی هەموو ئەوانەی باسمان کرد ئەم دوو خاڵانەی خوارە بکە:

- لەسەر زەوی راکشێ هەردوو دەستەکانت لەسەر رانەکانت دابنێیت.
- هەوڵدە بگیتە قۆناغێك بیر لە هیچ شتێك نەکەیتەوە بەتایبەتی بیر لە رۆڵەکەشت نەکەیتەوە تەنیا بیر لە خاوبوونەوەی جەستەت بکە.

3-دوورکەوتنەوە لە خواردنەوەی چاو و قاوە: هەر چەند هۆگر و ئالوودە بیت لە رۆژی نمایش بەهەموو شێوەیەك لە خواردنەوەی چا و قاوە دووربکەوە لەوانەیە خواردنەوەی ببێتە هۆی زیتەڵ و خیرایی بەڵام لە راستیدا گرژی و دەمارگیریش زیاد دەکات.

4-کاتێك بۆ کۆتایی هێنان بە حاڵەتی دڵەراوکێی خۆت دیار بکە: لەرۆژی نمایش پەیمانێك لەگەڵ خۆت بکە لە کاتژمێرێکی دیار کراو کۆتایی بە دڵەراوکێی خۆت دەهێنیت بۆنموونە کاتژمێر 3 دوایی ئەو کاتژمێرە حاڵەتی دڵەراوکێ لەلای خۆت کۆتایی دەبێت کۆنترۆڵی خۆت دەکەیت ئەم پەیمانە لەگەڵ خودی خۆت دەبێتە هۆی ئەوەی کارەکە ئاسان بێت.

5- راهێنان: رۆژی نمایش بەلایەنی کەم بۆماوەی (30) خوولەك راهێنان بکە سی خوولەك بەپێ هامووشۆ بکە، هەموو گرژییەك و دڵەراوکێییەکەت دەڕوێتەوە جەستەیەکی گونجاوت ئامادە دەبێت بۆ نواندن .

6- پێبکەنە: سەیری فلیمێکی بەزمەسات بکە یان گرتە ڤیدیۆییەکی کۆمیدی لە یوتیوب سەیر بکە لە گەڵ هاورێکانت پێبکەنە ،چونکە پێکەنین هاوکارە بۆئەوەی جەستەیەکی خاو ئامادەبێت لە هەموو دەمار گیری و دڵەراوکێیەکەت دووردەخاتەوە.

7- زوو ئامادەبوون لە شوێنی نمایش: هەوڵدە پێش هەمووان لە شوێنی نمایش ئامادە بە لەو کاتەدا هەست بە کۆنترۆڵ لەسەر هەموو حاڵەتەکان دەبیت بەپێچەوانەش لەوکاتەی تۆ دەگەیتە شوێنەکە هۆڵەکە پڕبووە لە بینەران و هەموویان چاوەڕێی تۆ دەکەن لەو حاڵەتەدا جۆرە گرژییەك و دڵەراوکێیەکت لەلا دروست دەبێت کاریگەری نەرێنی لەسەر نواندنەکەت دەبێت بۆیە ئەگەر

زوو گەیشتییە هێڵەکە کەشێکی هێمن و ئارام دەبێت.
8- لەگەڵ بینەران گفتوگۆ بکە: هەوڵبدە پێش دەرکەوتنت لەسەر شانۆ لەگەڵ بینەران تێکەڵ بیت ، بێگومان ئەمەش فاکتەرێکە بۆ ئەوەی جۆرە بەردەوامیەکت پێببەخشێت لە هەمان کاتدا دەشتوانی لەناو بینەران دابنیشیت بۆ ئەوەی پێیان رابگەینت کە تۆ ئەکتەری و رۆڵت هەیە لە نمایشەکەدا ئەوەش لەو کاتانەدا دەبێت کە جلوبەرگی کەسایەتییەکەت لە بەرنەکردبێت یاخود ماکیاژت نەکردبێت.
9- بیر لە کەسی باشی ناو بینەران بکە: لەبری ئەوەی بیر لە جلوبەرگی بینەران بکەیتەوە
بیر لە کەسێك بکەوە لەناو بینەران کە تۆی خۆش دەوێت هەردەم زۆر بەگەرمی هانت دەدات و لە کۆتایی نمایش چەپڵەت بۆ لێدەدات.
10- خورادەنەوەی شەربەتی پرتوقاڵ: بەنیوکاتژمێر پێش نمایش هەوڵدە هەندێ ئاوی ترشیات بخۆیتەوە ، چونکە هاوکارتە بۆ ئەوەی پاڵپەستۆی خوێن و دڵەراوکێت کەم بکاتەوە.
11- ئەو گۆرانیە بڵێ کەپێت خۆشە:هەردەم ئەو گۆرانییە بڵێ کە ریتمەکەی هێمنی و ئارامیت پێدەبەخشێت.
بەم هەنگاوانە ئەکتەر دەتوانێ خۆی بەسەر ترس و دڵەراوکێی شانۆیی رزگار بکات بێگومان لەسەرووی هەمووی ئەوانەی باسمان کرد باوەڕ بەخۆبوون بەوەی لە هەر حاڵەتیکێدا تۆی ئەکتەر دەتوانی باشترین شێوە نواندن بکەیت، ئامادەیت بۆ ئەوەی لە رووداني هەرحاڵێتێکی چاوەرنەکراو کەتۆی ئەکتەر دەتوانی بەشێوەیەکی راگوزەر چارەسەر بکەیت.
بۆ ئەم بابەت سوودم لەم سەرچاوە وەرگرتووە:
-القلق المسرحی فی اداو الممپل المسرحی / محمد فچیل شناوه

شیعری نوێی جیهانی ... لە ئینگلیزییەوە: ئازاد ئەسوەد

ڤالێنتاین
Valentine

کارۆڵان دەفی

شازادەی شاعیرانی بەریتانیا

Carol Ann Duffy (1956)

(Poet Laureate (2009-2019

گوڵێکی سوور نا، دڵێکی ئاوریشم نا
من سەلکە پیازێکت پێشکەش ئەکەم
مانگەو لە کاغەزێکی قاوەیـیدا پێچراوە
بەڵێنی تریفە ئەدات
وەك لەسەرخۆ داکەندنی کراسی عیشق

ئا لێرەدا
وەك عاشقێك
بە فرمێسك چاوت کوێر ئەکات
ڕەنگدا نەوەت ئەکا تە
فۆتۆیەکی لەریوی خەم

ئەمەوێ ڕاستگۆ بم

کارتی شەنگ نا، پەیامی ماچ نا
من سەلکە پیازێکت پێشکەش ئەکەم
ماچی تفتی لەسەر لێوەکانتدا هەر ئەمێنێ
ئەمەکدارا نەو خۆویستا نە،
وەك من و تۆ هەتا هەین

ها وەریگرە

گەر بتەوێ
ئەتوانی لە بازنە پلاتینییەکانی، ئەڵقەی هاوسەرگیریی دروست بکەیت
کوشندەیە
بەنی بە پەنجەکانتەوە
بە چەقۆکەتەوە ئەنووسێ.

مسز داڕوین
Mrs Darwin
7ی نیسانی 1852
چووین بۆ باخچەی ئاژەڵان
پێم وت-
ئەو چیمپانزییەی ئەولا تۆم بیر ئەخاتەوە.

Carol Ann Duffy, Collected Poems, expanded edition, Picador, London, 2019

هاوار
The Shout

سایمن ئارمیتج
شازادەی شاعیرانی بەریتانیا
Simon Armitage (1963)
Poet Laureate 2019

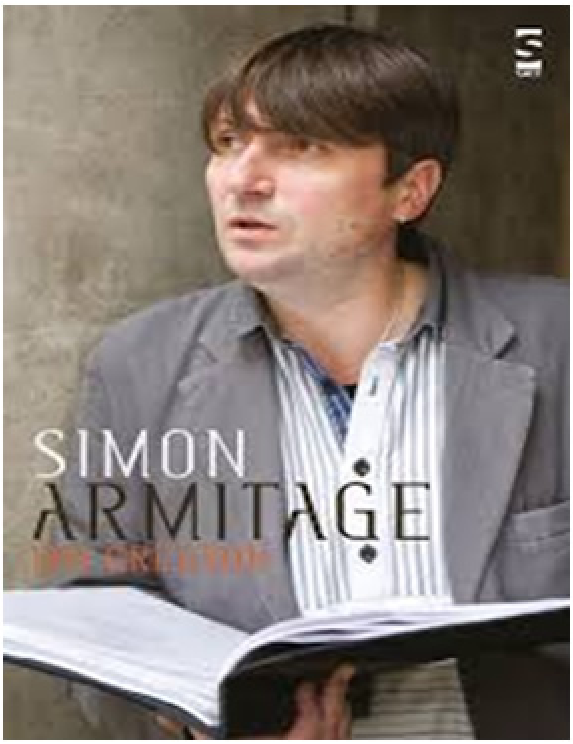

من و ئەو کوڕەی نە ناویم لەیاد ماوە
نە ڕوخساری
پێکەوە لە پۆل دەرئەچووین
بۆ گۆڕەپانی قوتابخانە
مەودای دەنگی مر□قمان تاقی ئەکردەوە:
ئەو ئەبوو بە هەموو دەنگی خۆی هاوار بکات
منیش لەوبەری گردۆڵکەکەوە
وەك ئاماژەیەک کە دەنگی بڕی کردووە
قۆڵم هەڵئەبڕی.
ئەو لە پارکەکەوە هاواری ئەکرد
من قۆڵم هەڵئەبڕی
ئەو لەوسەری ڕێگاوە
لە دامێنی گردەکەوە
لەودیو تابلۆی ئاگاداریی مەزرای “فرێتوێڵز فاڕم”ەوە هاواری ئەکرد
من قۆڵم هەڵئەبڕی

ساڵ هات و چوو، ئەو لە چاو ون بوو
وا بیست ساڵە لەژێر خاکە
لە ڕۆژاوای ئۆستر□لیا، فیشەکێك ناودەمی هەڵدڕی

ئەی ئەو کوڕەی نە ناویم لەیاد ماوە نە ڕوخساری
ئێستا ئەتوانی بێدەنگ بی، من هێشتا گوێم لە هاوارتە

Simon Armitage, Paper Aeroplane, Selected Poems, Updated Edition, Faber & Faber Ltd, 2019

پۆستکارتی سەردەمی لاوێتیمان

شاعیری ڕۆمانی/ ئیسڕائیلی: دان پاگیس
(Dan Pagis (1930-1986

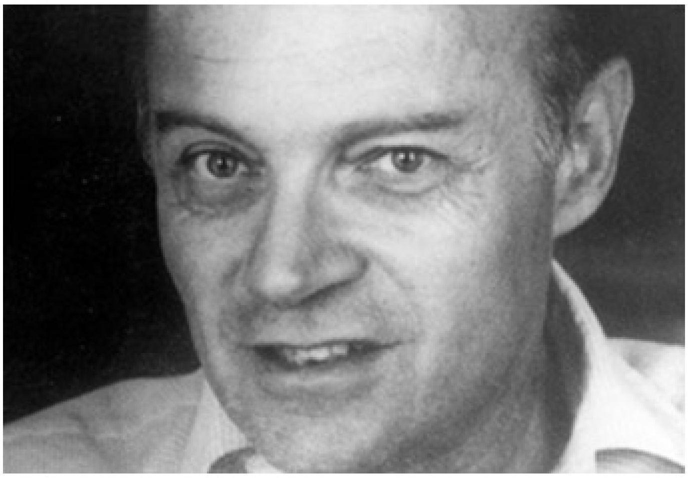

لەسەر پیانۆکەتدا بیتهۆڤنەکی گەچ وەستاوەو
بیر ئەکاتەوە: سوپاس بۆ خوا کە من کەڕم.
تەنانەت چەلەکەکانی گۆڕەکیش ئەم بەیانییە نەشاز ئەخوێنن.

تەنیا کەنەی فرۆشە کوردەکە لەگەڵ خۆیدا ڕاستگۆیە
بە شەلەشەل شەقام ئەپێوێ و
بە عیبرییەکی تێکشکاو هاوار ئەکا “جلە کۆن”!

بەڵام گرنگ نییە. لەنێو دەنگە تێکچڕژاوەکانەوە، تەنیا دەنگێك
بەرز ئەبێتەوە.
گوڕە زەنگێك لە ژوورسەرماندا
چەماوەتەوە.

The Ecco Anthology of International Poetry, Edited by Ilya Kaminsky and Susan Harris, Words Without Borders, Harper Collins Publishers, New York, 2010

خۆڵەمێش

شاعیری سێربی/ ڤاسکۆ پۆپا
(Vasko Popa (1922 – 1991

هەندێك شەون هەندێكيش ئەستێرەن

هەموو شەوێك ئەستێرەى خۆى دائەگيرسێنێ و
سەما يەكى ڕەش بە دەوريدا ئەكات
هەتا ئەستێرە ئەسووتێ

پاشان شەوەكان لەيەك جيا ئ□ب□ن□وە
هەندێك ئەبن بە ئەستێرەو
هەندێكيش هەر بە شەويى ئەم□ن□ن□وە

ديسان، هەموو شەوێك ئەستێرەى خۆى دائەگيرسێنێ و
سەما يەكى ڕەشى بە دەوردا ئەكات
هەتا ئەستێرە ئەسووتێ

دوا شەو هەم ئەبێ بە ئەستێرەو هەم بە شەو
خۆى خۆى دائەگيرسێنێ و
بە دەورى خۆيدا سەماى ڕەش ئەكات

Vasko Popa, Complete Poems, Translated by Anne Pennington, Anvil Press Poetry Ltd, London, 2011

پيرەمێردەكان
Old Men

شاعيرى ئەمێركى/ ئۆگدن ناش
(Ogden Nash (1902-1971

خەڵك چاوەڕێی مردنی پیرەمێردەکان ئەکەن
شیوەنیان بۆ ناگێڕن
پیرەمێردەکان جیاوازن. خەڵك بە چاوی سەرسامییەوە
تێیان ئەڕوانن کاتێ..
خەڵك بە ساردییەوە تێیان ئەڕوانن؛
بەڵام کاتێ پیرەمێردێك ئەمرێ پیرەمێردەکان پێی ئەزانن

ئەختەبووت

The Octopus

تکات لێ ئەکەم، ئەختەبووت، پێم بڵێ،
ئا ئەو شتانە قۆڵ و بازوون ،یان قاچن؟
سەرم لێت سوڕماوە، ئەختەبووت؛
لەبری تۆ بم، بە خۆم ئەڵێم ئێمە.

ئەژنۆ

The Knee

شاعیری ئەڵمانی/ کریستیان مۆڕگنشتێرن
(Christian Morgenstern (1871-1914

ئەژنۆیەك بە دنیادا ئەگەڕێ
تەنیا ئەژنۆیەو هیچی دی
دەوار نییە؛ درەخت نییە؛
تەنیا ئەژنۆیەو هیچی دی

پیاوێك هەبوو لە جەنگدا بوو
زیاد لە پێویست کوژرا، بە شێوەیەکی دڕندانە کوژرا
تەنیا ئەژنۆی دەرباز بوو، بێ ئەوەی زیانی پێ بگات
بێگەرد، وەك موفەڕکی قەدیسێك

لەوساوە بە تەنها جیهان تەی ئەکات
ئێستا، تەنیا، ئەژنۆیە
نە دەوارە؛ نە درەخت؛
تەنیا ئەژنۆیەو هیچی دی

The Rattle Bag, edited by Seamus Heaney and Ted Hughes, Faber and Faber, UK, Norwich, reprinted 1984

کە بیستویەك ساڵان بووم
When I was Twenty-One
شاعیری کەنەدی/ ویڵیەم کلیبەك
William J. Klebeck

کاتێ بیستویەك ساڵان بووم

هەموو کوڕانیان ڕاپێچی جەنگ کردو، هەموو کوژران
من نەبێ، بە پێی خوارو خێچ، لە ماڵدا دانیشتم

سی ساڵ پاشترمن لەمە گەیشتم
کاتێ لەگەڵ برازاکەمدا، لەنێو جەنگەڵدا پیاسەمان ئەکرد
تا گەیشتینە چۆڵەوانییەك، دارێکی چەماوەی تەنیاو زیندوومان بینی
لە گۆڕستانێکی پڕ لە بنچکە داردا
برازاکەم دەستی بۆ دارە چەماوەکە درێژ کرد:
"بڕوانە ئەو دارە چەند بێکەڵکە"
منیش، بێ بیرکردنەوە، وەڵامم دا یەوە
"بڕوانە ئەو دارە چەند پیرە"

چوار بەچکە پڵینگ
Four Little Tigers

شاعیری ئەم□ریکی/ فرانك جەیکەبس
(Frank Jacobs (1929

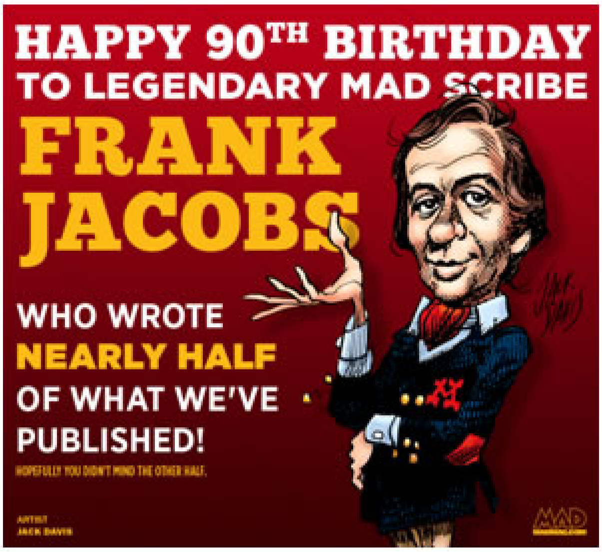

چوار بەچکە پڵینگ
لەژێر دارێکدا دانیشتوون
یەکێکیان کرا بە پاڵتۆی خانمێك
ئێستا سێیان ماوە

سێ بەچکە پڵینگ
لەژێر ئاسمانی شیندا
یەکێکیان بوو بە فەرشی دەوڵەمەندێك
ئێستا دوانیان ماو□

دوو بەچکە پڵینگ
لەبەر خۆرەتاودا نووستوون
سەری یەکێکیان بوو بە خەڵاتی ڕاوکەرێك
ئێستا یەکێکیان ماوە

بەچکە پڵینگێك
چاوەڕوانی چارەنووسی خۆی ئەکا
ئووپس! ئەو دەسپێشخەریی کردو کابرای ڕاوچیی کوشت
ئاخۆ تۆ بەختەوەر نیت؟

A World of Poetry, Selected by Michael Rosen, London 1991

ترس
Fear

چاڕڵز سیمیك/ شاعیری سێڕبی – ئەمێرکی
(Charles Simic (1938

ترس لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی ئەڕوات
بێ ئەوەی پێ بزانن
وەك گواستنەوەی لەرینەوە لە گەڵا یەکەوە بۆ گەڵا یەکی دی

لە ناکاو هەموو درەخت ئەکەوێتە لەرینەوە
بێ ئەوەی نیشانەی با ه□ بێ
Being Human, Bloodaxe Books Ltd, Northumberland, UK, 2015

پووشکە بە قنگە
Dragonfly

گاری سنايدەر/ شاعیری ئەمێرکی
(Gary Snyder (1930

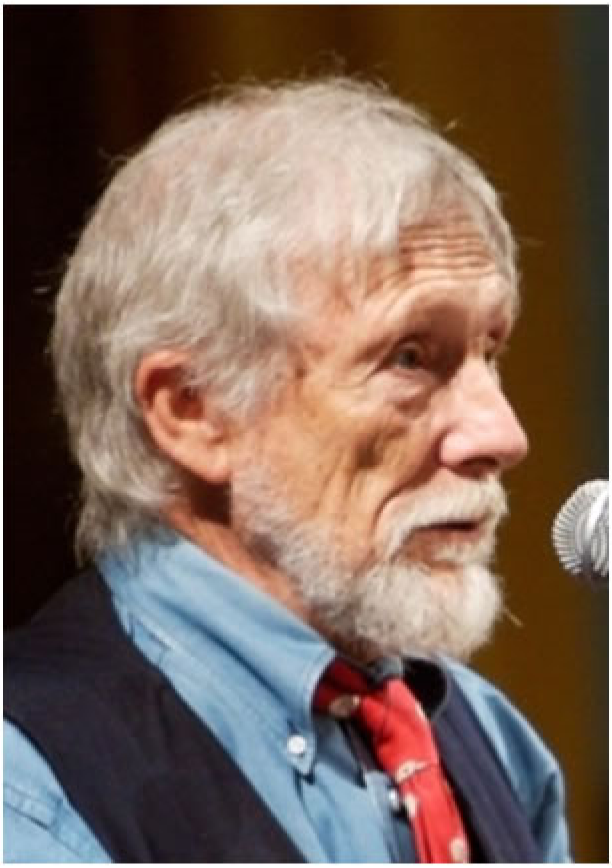

پووشکە بە قنگەی
لەناو بەفردا مردوو
چۆن گەیشتیتە ئەم بەرزاییە
ئاخۆ بەر لەوەی بمری
بەچکە ئاوڵەمەکەت
لە گۆماوی چیایەکدا جێ هێشتووە

The Book of Luminous Things, An International Anthology of Poetry, edited with an introduction by Czelaw Milosz, First Harvest edition USA, 1998

ژن و مێردە پیرەکەی دراوسێمان
The Old Couple Next Door

چاڕڵز بوکۆوسکی/ شاعیری ئەمێرکی
(Charles Bukowski (1920-1994

ژن و مێردێکی پیر بوون
کاتی نووستن ژنە سەری ئەخستە لایەکی سیسەمەکە
پیرەمێردیش سەری ئەخستە ئەولای دی
پێیان وابوو گەر کەسێك بە نیازی کوشتنیان
سەر بە ماڵیاندا بکات
هیچ نەبێ یەکێکیان چانسی دەرباز بوونی هەبێ.

کە پیرەمێرد مرد
ژنە، بووکەڵەیەکی سیخناخی بەقەد باڵای مێردەکەی
دروست کردو
کاتی نووستن سەری خستە لایەکی سیسەم و
سەری بووکەڵەی خستە لایەکەی دی.

هەروو□ك جارانیش
شەوانە هیچ نەبێ جارێك،
لەخەو هەڵئەستاو بە تووڕەییەوە هاواری بەسەردا ئەکرد:
"بەس بپڕخێنە!"

Charles Bukowski, Come On In, New Poems, Ecco, New York, 2006

کۆڕبەندی ئابوریی داڤۆس … هیوا ناسیح

ئامانجەکانی چییە و کێ بەشداری دەکات؟
هیوا ناسیح / سویسرا

کۆڕبەندی ئابوریی جیهانی (WEF) بریتییە لە کۆڕبەندێک یان ڕێکخراوێک کە لە ساڵی ١٩٧١ لە لایەن ئابوریناسی ئەڵمانی کلاوس شڤابەوە دامەزراوە، کاتی خۆی وەک (وەقف)ێک واتە ڕێکخراوێک یان پلاتفۆرمێکی قازانج نەویست بۆ دیالۆگ لە نێوان کۆمپانیاکانی ئەوروپا دامەزرا، تا لەوێدا سیاسییەکان و ئابوریناسانی ئەوروپا گفتوگۆ لە بارەی گرفت و کێشە دارایی و بازرگانییەکانەوە بکەن، لە پێناو فەراهەمکردنی کەشێکی لێکتێگەشتن لە نێوانیاندا، کە لە بەرژەوەندی ژیان و گوزەران و دارایی خەڵک و دانیشتوانی وڵاتەکانیاندا بێت. بەڵام لە ئێستادا گومان زۆرە کە ئامانجەکەی خۆی پێکا بێت یان تەنانەت لەسەر ڕێبازی خۆشی بەردەوام بێت.
بارەگای سەرەکی ڕێکخراوەکە لە ناوچەی کۆلۆگنییە لە کانتۆنی ژنێڤی سویسرا، بەڵام نوسینگەشی لە چەندان شوێنی تری جیهان هەیە وەک لە پەکین، نیویۆرک، سانفرانسیسکۆ و تۆکیو. بەڵام ساڵانە کۆنفرانس یان کۆڕبەندی خۆی لە شارۆچکەی داڤۆس، کە لە کانتۆنی گراوبیوندن لە نێو شاخەکانی ئەڵپدایە لە سویسرا ساز دەکات، ئەم ڕێکخراوە تا ساڵی ١٩٧٨ ناوی (کۆڕبەندی بەڕێوەبردنی ئەوروپا) بوو، لەو ساڵە بەدواوە بە نێوی (کۆڕبەندی ئابوریی جیهانی) ناسرا. لە ساڵی ٢٠١٥ەوە وەک ڕێکخراوێکی نێودەوڵەتی دانی پێدانراوە. ڕێکخراوەکە خۆی وا پێناسە دەکات، کە ناسیاسیی و بێلایەن و سەربەخۆیە لە رووی ئایدۆلۆجی و بیروبۆچوونەوە. پلەی راوێژکاریی لە ڕێکخراوی ئاشتی و کۆمەڵایەتی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان دراوەتێ. لە ژێر چاودێریی توندی وەزارەتی ناوخۆی وڵاتی سویسرادا ڕێکدەخرێت.
دروشمی ئەم ڕێکخراوە (بەرەو باشترکردنی رەوشی جیهان)ە. ساڵانە لە مانگی کانونی دووەم یان شوباتدا کۆنفرانسی گشتی خۆی ساز دەکات. کە بە سەدان ڕۆژنامەوان، شارەزای ئابوری، سیاسەتمەدار، هونەرمەند، زانا و کەسایەتی کۆمەڵایەتی و بەناوبانگی جیهانی تێیدا بەشداریی دەکەن. بەشێوەیەکی گشتی باس لە کێشە ئابوریی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و تەندروستیی و پیسبوونی ژینگە دەکەن. ئەم ڕێخکراوە ناودارە جیهانییە بەردەوام لە جیهاندا کۆنفرانسی تریش

ساز دەکات و بە رێکوپێکیش راپۆرت و لێکۆڵینەوە چاپ و بڵاودەکاتەوە.

زۆر جاران لە میانەی سیمینار و کۆڕ و کۆبوونەوەکانی کۆڕبەندەکەدا ڕووداوی گرنگ ڕوویداوە، وەک ساڵی ١٩٨٨ هەردوو وڵاتی تورکیا و یۆنان، کە گرژییەکی سەربازی و سیاسیی زۆر لەنێوانیاندا دروست ببوو، ڕێکەوتنییان واژوو کرد، کە پەنا بۆ شەڕ نەبەن و ململانێکانیان بە گفتوگۆ چارەسەر بکەن، هەروەها ساڵی ١٩٩٢ ئاشتیخوازی ناوداری باشوری ئەفریقا نیلسۆن ماندێللا لەگەڵ سەرۆکی ئەوکاتی حکومەتی باشوری ئەفریقا فرەدریک دیکلێرک بۆ یەکەمجار بە ئاشکرا و لەدەرەوەی ئەو وڵاتە کۆبونەوە. ساڵی ٢٠١٨ش سەرۆکی تورکیا رەجەب ئەردۆگان و سەرۆکی ئیسرائیل شیمعون پیرێز دەمەقاڵێی توند لە نێوانیان دروست بوو، ئەردۆگان وەک ناڕەزایی مێزگردەکەی بەجێهێشت!

بەشداربووانی کێن و کێ باربووی دەکات؟

کۆڕبەندەکە لە لایەن نزیکەی ١٠٠٠ کەسایەتی و ڕێکخراو کۆمپیانیا و بانکی جیهانییەوە لە ڕووی ئابورییەوە باربوو دەکرێت. بەشداریی و بە ئەندامبوونی ئەمانە بە ئامانجی بەشداربوونە لە نەخشەدانان و پلانرێژیی بۆ داهاتووی ئابوری و بازرگانی لە سەراسەری جیهاندا. لە ساڵی ٢٠٠٥ ەوە بڕی ئابوونەی ئەندامانە بە ٤٢ هەزار و پێنجسەد فرەنکی سویسری (نزیکەی هەمان بڕ دۆلار دەکات) دیاریکراوە، وە بڕی ئابوونەی بەشداریی لە کۆبوونەکانی دیداری سەرۆکەکانیش لە کۆڕبەندەکەدا ١٨ هەزار فرەنک (یان دۆلار) دەچێتە سەری، واتە بە گشتی بۆ بەشدارییکردن لە کۆڕبەندەکەدا بۆ کورسییەک پێویستە ٦٠ هەزار دۆلار بدرێت. دیارە هیچ کەسێک لە سەرۆکی وڵاتان داوەت ناکرێن، بەڵکو ئەوە خۆیانن گەر بیانەوێت پێویستە داواکاریی بەشداریی پێشکەش بکەن و ئەم بڕە پارەیە پێشەکی بدەن، ئینجا رەزامەندیی یان داوەتنامەیان بۆ دەنێرن، هەڵبەت ئەم وتەیە بۆ سەرۆکی هەرێمی کوردستانیش راستە و داوەتنەکراوە، بەڵکو داواکاریی بەشداریکردنی بۆ پێشکەشکراوە و ئەو بڕە پارەیەی بۆ دراوە تا بەشداریی بکات. مەگەر داوەت بۆ کەسایەتییەکی گرنگی جیهانی بنێردرێت، کەڵ لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا زۆر ناسرا بێت، یان هونەرمەند و کەسانێکی وا کە بیانەوێت پارە بۆ پرۆژەیەکی خێرخوازیی و مرۆیی ببەخشن.

سەبارەت بە تێچوونی دابینکردنی ئاسایش و سەلامەتی ژیان و گیانی بەشداربووان کە بەڵ هەزاران کەس دەبن، پارەیەکی زۆر و خەیاڵی سەرف دەکرێت. هەر بۆ نمونە ساڵی ٢٠١٩ حکومەتی سویسرا نزیکەی یانزە میلیۆن دۆلاریی لەم بوارەدا سەرفکردوە، کە مەبەست لێی

بەکارخستنی هەزاران پۆلیس و سەرباز و هێزی ئاسایشی تایبەتیی و مەشقپێکراو و هێلیکۆپتەر و ..هتد. بەشێکی ئەم پارەیەش حکومەتی وڵاتەکە دابینی دەکات. بۆ نمونە لە هەر پێنج ڕۆژی کۆنفرانسەکەدا بەردەوام چەندان هێلیکۆپتەری پێشکەوتوو چاودێری شارۆچکەکە و دەوروبەری دەکات.
دیارە وڵاتی سویسرا سودێکی بێ ئەندازە لە سازکردن و بەڕێوەبردنی ئەم کۆنفراسە ساڵانەیەی ڕێکخراوەکە دەبینێت، لە ڕووی برەوپەیداکردن بۆ بازرگانی و گەشتیاریی و پەرەپێدان و ناوبانگ بۆ بەرهەمی وڵاتەکە، کە گەشەیەکی زۆر بە ئابوریی سویسرا دەدات، بۆ نمونە ساڵی ٢٠١٧ ئەم وڵاتە بە گشتی لەم بارەیەوە ٩٤ میلیۆن دۆلار قازانجی کردوە.
بە شێوەیەکی گشتی هەمیشە بەشداربووانی کۆنفرانسی سەرەکی زیاتر لە هەزار ئەندام دەبن، کە نوێنەرایەتی، وڵاتان و ڕێکخراوی ناحکومی و ئاینی و کۆمپانیای میدیایی و بانک و کۆمپانیا بەرهەمهێنەرە جیهانییەکانە لە هەموو بوارەکاندا. هاوکات و هاوتەریبیش دەیان کۆڕ و کۆبوونەوە و سیمینار ساز دەکرێت و لە پەراوێزی ئەمانەشدا چەندان کۆبوونەوە و دیداریی دووقۆڵی و سێقۆڵی و گروپ بە جیاجیا ساز دەدرێت، جا هی کەسایەتییە دیپلۆماتی و سیاسییەکان بن یان خاوەنکار و کۆمپانیاکان.
کۆڕبەندی داڤۆسی ٢٠٢٠
ئەمساڵ کۆڕبەندەکە لە ٢١ تا ٢٤ ی کانونی دووەم واتە پێنج ڕۆژ دەخایەنێت و گرنگییەکی تایبەتی هەیە، چونکە پەنجاهەمین ساڵەی سازکردنییەتی. لە کەشێکی ساردی ژێر پێنج پلەی سەدی، کە داروبەرد و درەخت و خانوبەرەکان نیومەتر بەفر دایپۆشیوە، لە شآرۆچکەیەی نێو زینجیرە شاخەکانی ئەلپ، کە وەک دەڵێن بەرزترین شارە لە ڕووی دەریاوە لە ئەوروپادا و ئاو و هەوایەکی سازگار و پاکی هەیە، هەر بۆیە بۆتە جێنزرگە بۆ توشبووانی هەندێک نەخۆشی و چەندان نەخۆشخانە و نشینگەی چاکبوونەوە و ئاساییبوونەوەی نەخۆشییەکانی هەناسەدان و پێست و هی تری تێدایە. نوسەری ناسراوی ئەڵمانی هەڵگری خەڵاتی نۆبڵ تۆماس مان کاتێک نەخۆشی سیلی هەبووە و بۆ چاکبوونەوە لەوێ ژیاوە، ڕۆمانێکی بە ناوی (شاخی ئەفسوناوی) لە سەر ئەم شارۆچکەیە و ناوچەیە نوسیوە، لەوێدا باس لەوە دەکات، کە بە هۆی جوانی و ئەفسوناوی ناوچەکە و پاکی ئاووهەواکەی ئەوێ، دەکرێت مرۆڤ دیدێکی تری بۆ ژیان و گەردون هەبێت. جێی باسە منیش زۆر جار سەردانی ئەو شارۆچکەیەم کردوە و بە سروشتی ناوازە و دەرئاسای ئەو شارۆچکەیە سەرسام بوومە.
کۆڕبەندی ئەمساڵ لە ژێر ناونیشانی (جیهانێکی یەکگرتوو تەبا و

گەشەکردنی بەردەوام)دا و لە پاڵ نزیکەی ١٠٠٠ سەرۆک و نوێنەرانی کۆمپانیا جۆراوجۆرەکانی جیهان، نزیکەی دووهەزار کەسایەتی سیاسی و ئابوریناس و خاوەنکاری سەرمایەداری گەورە (بزنسمان) کە ١١٩ کەسیان ملیاردێرن، وە کەسانی تری ناسراو لە سەر ئاستی جیهان بەشداری دەکەن، کە کاریگەری ناوبانگ و کەسایەتییان بۆ سەر سیاسەت و تەکنەلۆژیا و چارەنوسی مرۆڤ و جیهان هەیە، بۆ نمونە گرێتا تونبێرگ، کە کچێکی ١٧ ساڵەی سویدییە و بە ئایکۆنی پاراستنی ژینگە و بانگخواز بۆ پاراستنی روەک و گیانەوەران ناسراوە.. لە نێو بەشداربووانیش ٦٠٠ کەسیان قسەکەر دەبن، واتە وتەیان دەبێت لە کۆڕبەندەکەدا.
لە نێو سیاسییەکاندا ساڵانە دەیان سەرکردەی وڵاتان بەشداری دەکەن، ئەمساڵ یەک لەوان دۆناڵد ترامپی سەرۆکی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکایە، کەڵ وەک حکومەتی سویسرا رایگەیاند، تەنها تێچوونی هێزەکانی پۆلیس و ئاسایش و رێوشوێنی پاراستنی و هاتووچۆ و گواستنەوەی (بە چوار هێلیکۆپتەر لە فڕگەی زویرخەوە بۆ داڤۆس و گەڕاندنەوەی بۆ فڕگەکە) نزیکەی ٨٠٠ هەزار دۆلار کەوتوە.
کۆڕبەندەکە چی دەتوانێت بکات؟
لەم ساڵی رابردودا کۆڕبەندەکە بانگەوازی جیهانی بۆ وەستانەوە بەرامبەر گۆڕانی کەشوهەوای جیهان و هێرشی ئەلەکترۆنی کرد. لەم کۆبوونەکانی کۆڕبەندەکەدا قسەوباس و گفتوگۆ لەسەر بابەتە ئابورییەکان، هەروەها دارایی جیهان، بازرگانی و کۆمپانیا و بانکەکان، رەوشی تەندروستی جیهانی و پەنابەران و ....هتد دەکرێت.
لە بەرنامە و کارنامەی کۆڕبەندی ئەمساڵدا دانراوە، کە بابەتەکانی گۆڕانی کەشوهەوا و پاراستنی بایۆلۆژیی جۆرەکانی روەک و گیانەوەران، لابردنی قەرزە بەرز و درێژخایەنەکان لەسەر وڵاتان، دوورخستنەوەی ئەگەری جەنگی تەکنەلۆژی، دروستکردنی پاراستن و پردی پەیوەندی لە نێوان ملیاران مرۆڤ، چارەسەریی قەیرانە سیاسی و مرۆییەکان و ...هتد قسەیان لەبارەوە بکرێت.
رەخنەگران چی دەڵێن؟
ساڵانە و لە رۆژانی کۆڕبەندەکەدا لەو کەشە سەرما و سۆڵە و سەختەدا بە سەدان کەس لە چەپەکان و نەیارانی سەرمایەداریی جیهانیی خۆپیشاندان لە نێو شارەکەدا ساز دەکەن. دیارە ئەمان دژی کۆنفرانسەکەن و پێیان وایە کە تەنها سود بە سەرمایەداران و بازرگانان و وڵاتە زلهێزەکان دەگەیەنێت و هەژاری و بێکاری و بێدادی زیاتر لەگەڵ خۆی دێنێت. ئەمساڵ نزیکەی ٤٠٠ کەس خۆپیشاندانیان کرد.
رەخنەگرانی کۆڕبەندی ئابوریی جیهانیی داڤۆس دەڵێن، کە ئەمە تەنها

کۆبونەوەی توێژێکی هەڵبژاردەی جیهانە لەسەر ئاستی ملیاردێر و خاوەنکارەکان کە ئابوری و دارایی وڵاتان بەڕێوە دەبەن، بۆ دروستکردنی تۆڕێکی پەیوەندی بۆ بەرژەوەندی خۆیان. زانای ئابوریناس و هەڵگری خەڵاتی نۆبڵ جۆزێف ستیگلیتز کە لەساڵی ١٩٩٥ ەوە بەردەوام بەشداریی ئەم کۆڕبەندەی کردوە دەڵێت: کۆڕبەندەکە سەرەڕای زیادبوونی نادادی و نایەکسانی لە جیهاندا و گۆڕانی کەشوهەوا بە هەلپەرستانە بەرەو پێچەوانەی گلۆبالیزەیشن هەنگاو هەڵدەگرێت. ناوبراو زیاتر دەڕوات و دەڵێت (لە کۆڕبەندی داڤۆسدا باس لە دابەزاندن و کەمکردنەوەی باجی دەوڵەمەندەکان هەروەها نابەرپرسیارێتی بەرامبەر کێشەکانی جیهان دەکرێت).

لە وەڵامدا ڕێکخەرانی کۆڕبەندەکە دەڵێن کە زۆرێک لە بەشداربووان لە ڕێکخراوە ناحکومییەکانەوە دێن. هەروەها نوێنەرانی زۆر لە ڕێخکراوەکانی مافەکانی مرۆڤیش بەشدارن تێیدا. بۆ نمونە ڕێکخراوی جیهانی (ئۆکسفام)یش کە بۆ نەهێشتنی هەژاری و گەشەپێدانی تەندروستی و زانیاریی لە جیهاندا خەبات دەکات، بەشداری دەکات، کە ساڵانە راپۆرتێک لە سەر دۆخی نایەکسانی و بێدادی و هەژاری لە جیهاندا بڵاودەکاتەوە.

هەروەها وەک داکۆکی لێی دەڵێن: ئەمە هەلێکی دەگمەنە کە نوێنەرانی ڕێخکراوە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگای مەدەنی و کەسایەتییە ناسراوەکان ڕووبەڕوو لەگەڵ ئابوریناسان و دەوڵەمەندان و نوێنەرانی کۆمپانیاکانی جیهاندا گفتوگۆ بکەن.

وێنەکان:

١. دامەزرێنەریی کۆڕبەندەکە کلاوس شڤاب

٢. دیمەنێک لە شارۆچکەی داڤۆس لە کاتی زستان و سازکردنی کۆنفرانسەکەدا

ئێمە و مەرگی سپی … هۆشیار جەمال

لە هەرێمی کوردستان بە گشتی و لە سنوری پارێزگای سلێمانی بە تایبەتی ڕۆژ نیە هەواڵی گیان لەدەستدانی ئەزیزانمان ڕامان

نەچەکێنێت،مەرگیان نەبێتە سەردێری هەواڵەکان ئەویش بە هۆی ڕووداوەکانی هاتووچۆوە کە بەمەرگی سپی ناسراوە.

بەگوێرەی ئامارێکی فەرمی تەنها لەساڵی ٢٠١٩دا لەسنوری سلێمانی بە هۆی ڕووداوی هاتووچۆوە ١٩٠ کەس گیانیان لەدەستداوە، زیاتر لە ٣ هەزار کەسیش برینداربوون،کەبەگوێرەی ئەم ئامارانەبێت لەهەر ڕۆژێکدا ١٠ کەس بوون بە قوربانی!
زۆربوونی ڕووداوەکانی هاتووچۆ لەهەرێمی کوردستان شکستی حکومەتی هەرێم دەردەخات وەک چۆن لە سەرجەم بوارەکانی تری خزمەتگوزاری شکستی هێناوە، لەچارەکە سەدەی حوکمرانیدا نەیتوانیوە پرۆژەیەکی خزمەتگوزاری ستراتیجی جێ بەجێ بکات.

تەنانەت لەبواری ڕێگاوبان و هاتووچۆدا نەتوانیوە سەرکەوتووبێت لە فراوان کردن و دروستکردنی ڕێگاوبانی نوێ، کە لەگەڵ گەشەسەندنی دانیشوان و ژمارەی شۆفێران و ئوتومبێلەکانی هەرێمی کوردستان بگونجێت،لەکاتێکدا کە بەدرێژای حکومرانی ئەم حیزبانە ملیۆنان دۆلار بۆ ڕێگاکانی هاتووچۆ تەرخان کراوە، بەڵام بەهۆی گەندەڵی ودزیەوە لەجیاتی دروستکردنی جادەی نوێ و فراوانکردنی هەرماوەی جارێک دەچنە سەر جادە کۆنەکان و دەست دەکەن بە پینەکردنی بەناوی نۆژەنکردنەوەی جادەکان، لەکاتێکدا هەر ئەو کاتەی سەرقاڵی پینەکردنی بەشێک لەجادەکەن فەوزا و قەرەباڵغیەکی زۆر لەسەیری دروست دەبێت کە دواتر دەبێتە هۆی دروستبوونی ڕوداوی هاتوچۆی تر.

یەکێکیتر لە هۆکارەکانی بەردەوامی ڕوداوەکانی هاتووچۆ هاتنی بەردەوامی ئوتومبێلە لە ڕێگای کۆمپانیاکانی هێنانی ئوتومبێلەوە کە بەشێکی زۆریان هی بەرپرسەکان و ئەو سەرمایەدارانەیە کە بەرپرسانیان لە پشتەوەیە، کە بەبێ ئەوی حساب بۆ زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان و جۆنجاڵی شەقام و ڕێگاوبانەکان بکەن .

هەروەها هۆکارێکی تری ڕووداوەکانی هاتووچۆ کە لە هەرچرکەیەکدا بێت ئەبێ بە ئاسایی وەربگرین یەخەی هەرتاکێکی ئەم کۆمەڵگایە بگرێت، ئەو گەندەڵیە بە زۆرەیە کە لەکاتی پێدانی مۆڵەتی شۆفێریدا دەکرێت، کە ئەمیان دووسەرەیە واتا چەندێک حکومەت و دەزگای پەیوەندیدار لەی بەرپرسە لەوەی کەسی نەشیاو ناشارەزا مۆڵەتی شۆفیری پێ ئەدرێت لە ڕێگای واستە و خزم خزمێنەوە، ئەوەندەش تاکەکانی کۆمەڵگا بەرپرسن چونکە ئەو گەندەڵیان هاوشێوەی سیاسیەکان لا ئاسایە و پێکەنیان پێدێت کە پێیان دەڵێت گەندەڵ، کە بێ بە ئەوەی توانای شۆفێریان هەبێت ئەم مۆڵەتە بە نایاسای بەدەست

دەهێنن، لەکاتی ڕۆشتنیدا بە تیژرەویەکی زۆر دەڕۆن و ڕەچاوی هیچ یاسا و ڕێنمایەک ناکەن و کەسانی تریش دەکەن بە قوربانی.

یاساش بەدەرنیە لە زیادبوونی ڕووداوەکانی هاتووچۆ چونکە سزای کەم دەسەپێنێت بەسەر ئەو کەسەی بەهۆی خێرا ڕۆیشتنەوە ژیانی لە کەسانی تردەسەنێتەوە، بەتایبەت کاتێک تۆمەتبارەکە ڕێکەوتنی کۆمەڵایەتی بۆ بکرێت لەدەرەوەی یاسا، لەدوای شەش مانگ لەحکومدانی دەگەڕێتەوە ناو کۆمەڵگا و زۆربەیان بەهەمان ئەقڵیەتی پێشوە دەگەڕێنەوە بۆ شۆفێری کردن، هاوشێوەی ئەقڵیتی ئەوسیاسیانەی حکومرانی هەرێم دەکەن و بەهیچ شێوەیەک پلان و بەرنامەیان نیە ئەم گرفتە گەورەیە چارەسەربکەن، هەمووکەسێک دەبێت لە چاوەڕوانی مەرگی خۆیدا بێت.

سەبارەت بە هەڕەشەی جەنگێک کە ڕونادات! ... حەمید تەقوایی

بەتەقاندنی چەند موشەکێکی بێ زیان بە بنکەکانی ئەمریکیەکانەوە ڕوبەڕوبونەوەو هاتوهاواری شەڕو ئاگاداری دان سەبارەت بە هەڕەشەی شەڕ کپ بویەوە بەڵام قسەوباسی شەڕو ئاگاداکردنەوە سەسەبارەت مەترسی شەڕ لەلایەن هێزە سیاسیە جۆراوجۆرەکانەوە لە جێگەی خۆیدا یە. پێویستە لەم بارەیەوە کەمێک قوڵ ببینەوە.
مەترسی جەنگ لە نێوان دەوڵەتی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی لەگەڵ کۆمەماری ئیسلامی وهەموو هێزەکانی ئیسلامی سیاسی لەسەردەمانێکدا زۆر واقیعی بوو.
لەسەردەمی جەنگی کەنداو لە ساڵی ١٩٩١و دواتر لە قوناغی هێرشی ئەمریکا بەسەر ئەفغانستان و عێراق،کە ئەمە وەک جەنگی تیرۆریستەکان ناویان دەبەین،ڕوبەڕوبونەوەی سەربازی وشەڕی نێوان دوو هێزی تیرۆریزمی ئیسلامی وکەمپی ڕۆژئاوا بەسەرکردایەتی ئەمریکادا پەرەی سەندبوو.
شەڕ درێژەی سیاسەتە وەلەو سەردەمەدا هەردوو لایەنی ڕوبەڕوبونەوەکە پێوستیان بەڕوبەڕوبونەوەی سەربازی وشەڕ بوو.دەوڵەتی ئەمریکا بەشوێن ئەو ئامانجەوە بوو کە پاش تێک شکاندنی سۆڤیەت چۆن ببێتە تاکە هێزی بێ ڕکابەری پاش شەڕی سارد.هێرشی عێراق بۆ سەر کوەیت

١٩٩٠ و پاشان هەرشی ئەلقایدە بەسەر تاوەرە دوانەکەی نیۆرک لە ساڵی ٢٠٠١ئەو بواری ڕەخساند بۆ چینی دەسەڵاتداری ئەمریکا کە بەهەرشی سەربازی و نمایشی هێزە سەربازیەکەی بەشوین ئامانجی بونە قوتبی جیهانی دوایی سۆڤیەتەوە بێت، ئەمە ستراتیجی و خەتی دەوڵەتی ئەمریکا بوو.

هەرشی سەربازی بۆ وڵاتان وهەڕەشە وترساندن و کێشانی بازوی لەشکری بەدەوری دونیادا ئەمە ئەو ئامانجە سیاسیەوە بوو کە بەشوێنیەوە بوو کەنەک تەنها لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەڵکو لە هەموو جیهانی پاش سۆڤێتدا ئەمریکا ببێتە تاک جەمسەری بێ ڕکابەری دونیا.وە بەم ڕیزبەندیە بلۆکی ڕۆژئاوا،کەلەگەڵ هەرەسهێنانی بلۆکی ڕۆژهەڵاتدا ماناو بابەتی بونی خۆی لەدەستدەدا،بەڕابەری دەوڵەتی ئەمریکا جارێکی تر بژێتەوەو پانتایی کاریگەری خۆی بەسەر هەموو دونیا،بەو جوغرافیاسیاسیانەشەوە کەلەژێر کاریگەری سۆڤیەتی جاراندابون،لە ئەورپای ڕۆژهەڵات،لە کۆمارە جیابوەوەکان لە یەکێتی سۆڤیەت،ولە بەشێک لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کەلەژێر کاریگەری سۆڤیەتدابوو،بەڵابکاتەوە. بەڵام ئەم ستراتیجیە نەگەشت بەشوێنێک.

تەقریبەن لە دەیەی دوهەمی ئەم سەدەیەدا خەتی هەژمونی خوازی خرایەلاوە.هەڵبژاردنی ئۆباما لەساڵی ٢٠٠٨دا کۆتایی ئەم سەردەمە بوو.ئۆباما چەند مانگێک دوای هەڵبژاردنی ڕۆشت بۆ میسرو لە قسەوباسەکیدا لە زانکۆی ئەزهەر ڕوبە هێزە ئیسلامیەکان ڕایگەیاند"مستەکۆڵەکانتان بکەنەوە هەتا دەسبخەینەناودەستی یەک".

وە بەشوێنیدا گفتوگۆکانی ڕێکەوتنی ناوەکی ناوبراو بەبەرجام (نەخشەی کاری هەلایەنەی هاوبەش)(Joint Comprehensive Plan of Action)دروست بوو.ئەم سیاستە نوێیە لەوەوە سەرچاوەدەگرێت کە سیاسەتی دەسەڵاتخوازی ئەمریکا بۆ ئاکام مابویەوە.دەوڵەتی ئەمریکا نەک هەرنەیتوانی ببێتە هێزی بێ ڕکابەر بەڵکو ئەو کاریگەریەش کە پیشتر هەیبوو لەدەستیدا.لەناویاندا تورکیاو عەرەبستانی سعودیەو لەهەنگاوی یەکەمیدا لە عێراق ولیبیا کە پێشتر پەیوەست بون بەبلۆکی سۆڤیەتەوە.فاکتەرێکی گۆڕانکاری سیاسی لەم نێوەدا گەڕانەوەی ڕوسیا بوو بۆ مەیدانەکە.لەسەردەمی لەشکرکێشی دەوڵەتی ئەمریکاوبلۆکی ڕۆژئاوا لەسەردەمی بۆشی باوک وکوڕدا،ڕوسیا سەرقاڵی ماڵ پاکردنەوەی دوای هەرەسهێنانی سۆڤیەت بوو وە لەمەیدانی جیهانی وبەتایبەتیش لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەتەواوەتی پەراوێزکەوتبوو.بەڵام پاڵپێوەنانی پوتین بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات وزیندوبونەوەی ناسیۆنالیزمی شکۆخوازی ڕوسیی بارودۆخەکەی لەزەرەری ئەمریکاو کەمپی ڕۆژئاوا گۆڕی.

ڕوسیا گەڕایەوە مەیدان و پۆتین لەگەڵ مشتێکی ئاسنینی لە ناوچەکەدا نوێنەرایەتی کردو بلۆکێک دروست بوو کە پێکهاتبوو لە ڕوسیاو سین و کۆماری ئیسلامی ل▯ بەرامبەر کاریگەری ئەمریکادا.

لەلایەن هێزە ئیسلامیەکانیشەوە شەڕو ڕوبەڕوبونەوە ل▯ باربوو. بۆ تالیبان ل▯ ئەفغانستان وحکومەتی خومەینی لە ئێران، ئەو هێزانەی کە ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی ل▯ بەرامبەر هەڕەشەی سۆڤیەتدا هێنابویان▯ پێشەوە، قوناغی دوای سۆڤیەت قۆناغی سەرپێچی وخۆنیشاندان ل▯ بەرامبەر کەمی ڕۆژئاوادا بوو. بۆشایی سیاسی پاش شەڕی ساردو"بارودۆخی ئاوەڵای سیاسی"ک▯ بەشێوەی دوو فاکتۆ بۆ هێزە نەتەوەیی- ئاینیەکان لە ئەوروپای ڕۆژهەڵات وئەو کۆمارانەی کەل▯ پاش سۆڤیەتی جارانەوە مابونەوە وە هەروەها لە ڕۆژهەڵاتی ڕاست دروست بوبو جێگایەکی نوێی بە هێزە ئیسلامیە دروستکراوەکانی ڕۆژئاوا ل▯ قوناغی ڕابردوودادا. بەتایبەت هێزە ئیسلامیەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەوڵیان ئەدا بە خۆنیشاندان ل▯ بەرامبەر ئەمریکا بەشێک لە د▯س▯▯▯اتی سیاسی ل▯ و▯لاتانی ئیسلام لیدراوادا هەبێت. ناڕەزایەتیەکانی خەڵکی ئێران لەخۆیدا حسابی بۆدەکرا.

بەکۆتایی هاتنی بۆشیزم قوناغی تیرۆریزمی ئیسلامی کەلە سەردەمی شەڕی تیرۆستەکان لەگەڵ ئەلقاعیدەو تالیبان وکۆماری ئیسلامیدانوێنەرایەتی دەکرا، ئەمیش بەسەر چوو وە قوتبی ئیسلامی سیاسیش پێگەیەکی نوێی پەیداکرد. ئەمڕۆ لەگەڵ دوباڵی شیعەو سونەی ئیسلامی سیاسی ڕوبەڕوین کەلەگەڵ دوو بلۆکی دژبەیەک - ئەمریکا ل▯ بەرامبەر ڕوسیا- پەیوەستن. لەچوارچێوەی ئەم بلۆک بەندیانەو لە بۆشایی سەرچاوەگرتو لە شکستی ستراتیجی ئەمریکا ولەو لاشەوە گەڕانەوەی ڕوسیا بۆ مەیدان، هێزەکان ودەوڵەتە ئیسلامیەکان مەیدانێکیان ملهوڕیەکانی خۆیان پێکه▯یناوە وە هێزەکانیان کۆکردوەتەوە. تەنانەت تورکیای ئەندامی ناتۆ دەستی بەسەر پێچی کردوەو لەڕوبەروبونەوەی نێوان دوو بلۆکی تاز▯ پێکهاتودا بەشوێن ئامانجە شکۆخوازیەکانی خۆیەوەیەتی. دەوڵەتی پۆتین لە سوریا بردویانەتەوە.

کۆماری ئیسلامی لە عێراق کە لە ئەنجامی لەشکر کیشی ئەمریکادا بەسەریەکدا داڕمابوو هێزێکی زۆرتری لە ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی بەدەستهێناوە، وە لە لوبنان حزبوال▯▯ بوەتە هیزی یەکەمی دەسەڵات ولەیەمەن هێزە حوسیەکان بەپشتیوانی ول▯ز▯ر پارێزگاری ئێراندا چونەتە پیشەوە. لەبارودۆخێکی وادا قوتب بەندیەکانی سەرەتای ەم سەدەیە وڕوبەڕوبونەوەی لەشکری نێوان تیرۆریزمی ئیسلامی وتیرۆریزمی میلیتانتی کەمپی ڕۆژئاوا ئیتر ناتوانێت ئاڵوگۆڕەکانی ناوچەکە ڕونبکاتەوە.

□وب□□وب□ونەوەی ئەمریکا لەگەڵ محوەری شەڕ(بەدەربڕینی جۆرج بۆش)ئەمڕۆ بوەتە پەیوەندی نێوان ئەمریکا یەک کە دەیانەوێت دەست خستەنەدستی هێزە ئیسلامیەکانن-تەنانەت ترام چەندین جار ڕایگەیاندوە کە ئامانجی گفتگۆو گەیشتنە بە ڕیکەوتنێکی نو□ ل□گەڵ جمهوری ئیسلامیدا- بلۆکێککانە تایبەتە بە هێزە ئیسلامیەکان ونەهەموو ئەوانیش لە خۆدەگرێت،لقی شیعەی ئیسلامی سیاسی لە لایەکی ئەم ڕوبەڕوبونەوەدایەو لقی سونیەکەشی ل□ بەرەیەکی ترە.ناسیۆنالیزمی کوردیش دابەش بون بەسەر ئەم دوو بال□□دا.وە دەوڵەتەکانی ناوچەکەش بەهەمان شێوەیە.ئەمە ڕوبەڕو بونەوەی دوو بلۆکە تازەکەیەلە ناوچەکە.ڕوبەڕوبونەوەیەک کە هەتا ئێستا بەفروان بونەوەی هێزی بلۆکی ڕوسیاو بلۆکەکەی لەناوچەکە و لاوازی ئەمریکاو کەمپی ڕۆژئاوا شکاوەتەوە.

ئەو هێزانەی کە ئەمڕۆ مەترسی شەڕ بەرجەستەدەکەنەوەو ئاگاداری لەو بارەیەوە بڵاودەکەنەوە ئەوانە بەجێماون لە مێژووو.ئەمە هەر درێژکراوەی هەمان نابەجێی ئەو بزوتنەوەیەکە ڕیک لەکاتی هێرشی بۆشی کوڕدا بۆسەر عێراق لە سەدان شاری دونیاوە هاتبونە مەیدان.ئەو سەردەمە ئەو بزوتنەوەیە پیشکەوتوخوازانەو پیشڕەوانە بوو بەڵام ئەمڕۆ وەک دێوەزمە دەرکەوتوە ئیستا تەنانەت لەپشت ئاگاداری ش□□و گەورەکردنی مەترسی ش□□و□ بەکردەوە لۆبیەکانی لایەنگری جمهوری ئیسلامی چالاکن.ئەم جوڵانەوەیە لەبەرژەوەندی ئیسلامی سیاسی تەواودەبێت.چونکە شەڕێک لەئارادا نیە.ئەمە نەک شەڕ.بەڵکو تەنها کێشمەکێشی نێوان دوو بلۆکی کۆنەپەرستە لەناوچەکەدا.

ئەم بارودۆخ و واقیعیەتە نوی□ بەئاشکرا لە هەڵویست وڕایگەیان□دنەکانی هەردولای ڕوبەڕوبونەوەکەدا خۆی نیشانداوە.ئەمریکا چەندین جار ڕایگەیاندوە کە خوازیاری شەڕنیە.پەلهاویشتن بۆ شەڕیکی نوێ لەناوچەکەدا نەلەبەرژەوەندی ئەمریکادایە وەنە ئەو پێگەو توانایەشی هەیە.دەوڵەتی ترامپ ئەیەوێت لە ڕێگەی فشارەوە بەلانی زۆرەوە دەتوانێت جمهوری ئیسلامی ملکەچ دەکات و ئەمرێنێتل لەچوارچێوەی سیاسەتەکانی خۆیدا .وە لەبەر ئەوە پێویستی بە پەنابرد بۆ شەڕێکی تر نیە.جمهوری ئیسلامیش کە زۆر کەوتوەتە ژێر فشاری خەباتی خەڵکی ئێران وناوچەکەوە.کە توانای شەڕخوازی وشەڕنانەوەی نیە

هەروەک لە کۆمیدیای م□وش□ک ب□□اوکردنەوەکانی ئەم دواییانەیدا بینیمان لە چالاکیە ئازاردەر و"تۆڵەسینە"کەشیدا ئاگاداری ئەوەیە کە پیی لە بەڕەکەی خۆی زیاتر ڕانەکێشێت.وە نەبێت هۆکاری هاندانی بەرامبەرەکەشی.لەسەر ئەم باوەڕە وەستانەوە لەدژی تارمایی شەڕ

تەنها دەتوانێت لەسودی کۆماری ئیسلامی تەوو بێت.
شەڕی واقیعی ،ئەوەی کە ئەمڕۆ لەئارادایە لە عێراق و ئێران ولوبنان لەدژی هێز ودەوڵەتە ئیسلامیەکان وبەتایبەتی جمهوری ئیسلامیە.هێزی جەماوەی خەڵک کەلە سەردەمی ١١سیپتەمبەرو ئاکامەکانیدا چالاک نەبوو وە بەوتەی مەنسور حکمەت"غولی نوستو"بوو.ئەمڕۆ بەئاگاهاتۆتەوە وهاتۆتە مەیدان.هێزێکەمە نیست ودژی ئیمپریالیستەکان لە ئێران وجیهان لە جیاتی بەرجەستەکردن وئاگاداری دان لە بەرامبەر مەتسیەکدا کەبونی دەرەکی نیە.
ئەبێت لە کەمپی خەڵکیدا لەدژی کۆماری ئیسلامی بێتە مەیدان.ئەمڕۆ خەڵکی ڕاپەڕیوی عێراق وئێران دوژمنی خۆیان دەناسن.خەڵکی ئێران لە دروشمەکانیاندا دەڵێنەوە دوژمنی ئێمە لێرەیە درۆدەکەن دەڵێن ئەمریکایە وە خەڵکی عێراق خوازیاری کوتایی هێنانن بە دەستی خوێناوی جمهوری ئیسلامین لەوڵاتەکەیاندا وە خەڵکی لبنانیش حزبوڵایان دەورەداوە.
بزوتنەوەی ناڕەزایەتی خەڵکی ناوچەکە ڕایدەگەیەنێت کە شەڕی ڕاستەقینە لەکوێیە.ئاگاداری سەبارەت بە شەڕی نەبوی نێوان دەوڵەتی ئەمریکاو کۆماری ئیسلامی،بمانەویت یان نەمانەوێت پێگەی خەڵک لەو شەڕە واقیعیەدا لاوازدەکات.کۆماری ئیسلامی بەدەست ئامانجدارانە بەو تەپڵەدا ئەکیشێت وهێزە دژی 'ئیمپریالیستەکان"لە ئێران ولە جیهانیشدا بەکردەوە دەکەونە بەرژەندی ئەوەوە.ئەو هێزانە ئاگاداری ئەوەنین کە ئەگەر شیرەش ڕوبدات ئەوە کۆماری ئیسلامی بەدەراجات لاواز دەبێت.خەڵک بەدروستی کۆماری ئیسلامی بە هۆکاری هەڵگرساندنی شەڕ دەزانن وە بەهێزێکی زیاتر و لەئاستێکی فراوانتردا هاتونەتە مەیدان لە دژی حکومەت.زۆرێک لە شۆڕشکان لە ناویاندا کۆمۆنەی پاریس وشۆڕشی ئۆکتۆبەر لەکاتی شەڕدا ڕویاندا وە لە ئێرانیشدا شەڕ دەتوانێت بە سەردەرهێنانی شۆڕشێکی بنیاتنەرانە کۆتایی بێت.
شەڕێک لە ئارادانیە بەڵام ئەبێت هەر ئەمڕۆ خەڵک وشیار بکەینەوە هۆکاری سەرەکی بارگرژی و بەرزبونەوەی مەترسی شەڕ لەسەر کۆمەڵگە کۆماری ئیسلامیە وە ئەگەر شەڕێک ڕویدا ئەبێت بەهەموو هێزمانەوە لە دژی کۆماری ئیسلامی بێینە مەیدان.
ئەو هێزانەی کە وەستانەوە لە دژی جەنگ دەکەنە کاری سەرەکی.بە پێچەوانەوە،ئەم ئاسۆیە دەخەنە بەردەم کۆمەڵگە کە ئەگەر شەڕێک ڕویدا ئەبێت بەرگری لە کۆماری ئیسلامی بکەین.هەروەک ئەوەی زۆرێک هەر لەو هێزانە لە و قوناغانەی کە بارگرژی لەشکری توند ئەبێتەوە هەموو ڕەخنەو ناڕەزایەتیەکیان ئاراستەی ئەمریکا دەکەن.هەڕەشەی جەنگێک کە ڕونادات کۆمەک بە کۆماری ئیسلامی لە کێش بون بە تەبلیغاتی جەنگی بۆ پاریزگاری لەمانەوی خۆی لەدەسەڵاتدا.

ئێمە ل□ بەرامبەر ئەو هەوڵـــا نەدا كە بەكـــردەوە دەچێتە خـــزمەت بە كۆمـــارى ئيسلاميەوە چەنـــدين جـــار ڕامـــان گەيانـــدوە لە هەمـــوو بارودۆخێكدا ئەبێت ئامانج سەرنگومكردنى كۆمارى ئيسلامى بێت. ئێمە بەهەموو توانامانەوە دژى جەنگين وە ناما نەوەێت ئەوە ڕوبدات، وە لێكـــدانەوەمان ئەوەيە كە شەڕێـــك ڕونادات، بەڵـــام ل□ بەرامبەر كەسانێكدا كە بەبيانوى شەڕەوە زەمينە بۆ بەرگرى لە سنورەكان ولە دەوڵەتى خۆماڵى دەڕەخسێنن ڕايدەگەيەنين هۆكارى سەرەكى چونە سەرى هەڵگرسانى شەڕ كۆمارى ئيسلاميەو ئەبێت بيڕوخێنين. ئەمە جياوازيەكى بنەڕەتى نيوان كۆمۆنيستە شۆڕشگێڕەكانەلەگەڵ هێزە ناسيۆناليستە ڕاست وچەپەكان،لەگەڵ ئۆپۆزۆسيۆنى ڕاست و لەگەڵ هێزە چەپە “دژى ئيمپرياليستيە”كان لە ئێران وسەرتاسەرى دونيادا.

٢٠٢٠\١١\١٢
وەرگێڕانى كاوە عومەر
٢٠٢٠\١١\٢٠

نيوليبراڵيزم، لە ئايدياوە بۆ جيهان سازيى سەرمايەدارى … خەسرەو سايە

[بۆ خوێندنەوەى ئەم كتێبە كليكى ئێر□ بكەن …..]

تيشكێ بۆ سەر مافى مرۆڤ… هەڵۆ

بەرزنجی

١٢-١٠-١٩٤٨ ئەو ڕۆژەیە کە پاش کۆتایی جەنگی کاولکاری دووەم جەنگی جیهانی بانگەوازی بۆ کرا و دامەزرێندرا.
ئەگەرچی هێشتا سیاسەت و هێزی دەسەڵاتدار و بڕێکیش ئایدۆلۆژی ڕەنگوبۆی بەم ڕێکخراوەوە دیارە، لە دیسان هەبوونی لە نەبوونی باشترە.
ئاخر مرۆڤ لەم گەردونە بێ سەروبەرەدا ، لەسەر شتی بێ مانا وناوەڕۆک و بێبایەخ، زۆر بەر ئازار و سووکایەتی و هەڕەشەی مردن دەبێتەوە.
ئەم چیرۆکە لای هەموان کەموزۆر ئاشکرایە.
ڕاپۆرتی ئەمساڵی 2019 بە تەروتەسەلی تیشکی خستە سەر ئەو تاوانانەی بەرامبەر بە مرۆڤ کراون…
پوختەیەکی ئەو ڕاپۆرتە ڕۆژنامەی« دەر تاگێ شپیگلی » DerTagesspiegel ئەڵمانی بە ئاماژەدان بە 9 وڵات وەک سەرتۆپی پێشلکاری مافی مرۆڤ دەخاتە بەردەست.
لەوانە 2 دەوڵەتیان – ئێران و سووریا- داگیرکەری کوردستانن و دووانی تریان – ڕووسیا و چین – دەستی سەرسەختی داگیرکەرانی وڵاتەکەمانن.
ئەمەش ئەوە ناگەیەنە کە «تورکیا و عێراق» لەم تاوانە بێبەشن و لاشم سەیرە!! ڕۆژنامەی ناوبراو، بە تایبەت دۆخی تورکیای نەخستۆتە بەرچاو!.
پوختەیەکی وتارەکە:

- چین:
کەمینەیەکی زۆری Uiguren، زۆر خراپ دەچەوسێندرێنەوە و گرتن و لێدان و ڕاوەدونان بە بڕێکی زۆر بەکار دێت. هەموو مافە ئازادی و مرۆییەکان پێشێل دەکرێن و نادادییە گەورە هەس. زۆر لەگیراوەکان ، لەژێر ئەشکەنجەدا دەمرن و ئەندامی خەستەی زۆریشیان دەدزرێ….
- کۆریای باکوور:
ڕێکخراوی مافی مرۆڤ، باس لە ستەم و چەوسانەوە و ڕاوەدوونانێکی بێ وێنە دەکات لەم وڵاتەدا. نزیکەی 120هەزار کەس لەزینداندان و کاری قورسیان پێ دەکرێ. هاوڵاتی لەموڵاتەدا دەبێت ماوەیەکی باش بە خۆڕایی بۆ دەوڵەت کار بکات. بەرامبەر کارکردنی ئاسایش پارەی کەم وەردەگرن. هەر

بەیەباس لە « کۆیلایەتی کارکردن» دەکرێ لەم وڵاتەدا.

-رووسیا:

ئۆپۆزیسیۆن و ڕۆژنامەنووس و ڕەخنەگر ڕاوەدوو دەنرێن و هەر کەسێ باسی مافی مرۆڤ بکات دەبێ لەئازادی و تەندروستی و ژیانی خۆی بترسێ. سیاسەتێکی توند وتۆقێنەر لە چیچان بەڕێوەدەبرێ.

ئێستا هەر ڕۆژنامەنووسێ ڕەخنە بگرێ بەسیخوڕی ڕۆژئاوا لەقەڵەمی دەدەن. رووسیا لەسەردەمی پۆتین دا، ناحەزەکانی لەدەرەوەی وڵات لە ڕێگ مادەی سالێیم و ژەهرخواردکردنەوە لەناو دەبات.

- فەنزەویلا:

لە هیچ وڵاتێکی ئەمەریکای لاتینی چەوسانەوە و پێشلکاری دژ بە زیندانەکان سیخناخ کراون بە مرۆڤ و لەتاوستەمکاری نزیکەی 4,5 ملیۆن مرۆڤ ئەووڵایەی مادۆرای Madura جێهەشتووە. Foto Penal ڕێکخراوێکی سیاسییە خەریکی تۆمارکردنی تاوانەکانە.

-سووریا:

بۆ بەشار ئەسەد هەموو شت ڕوون و ئاشکرایە، هەرکەسێ ئەو ڕژێمە و ئەوی نەوێت، تیرۆریستە و دژی دەوڵەتە و دەبێ بێ ڕوحمانە سزا بدرێ. زیاتر لە 17 هەزار کەس بەس لەژێر ئەشکەنجەدا گیانیان لەدەست داوە.

ئەشکەنجە و برسی و تینووکردن و کوشتن بریتییە لەسیاسەتی فەرمی لەناو بردنی ناحەزانی بەشار و سیستەمەکەی.

-میسر:

سیسی حوکمەکەی لە موبارەک خراپتر لێ کردووە و میسر بۆتە دەوڵەتێکی سەربازیی وپۆلیسی .ترس وتۆقاندن و زیندانی کوشتن بەرفراوانە. لە ئێستادا زیاتر لە60 هەزار گیراوی سیاسی هەیە.

- ئێران:

زۆر بەشێوەیەکی زەق درشت پێشێلی مافی مرۆڤ دەکرێ و بیروڕای ئازاد و مەزهەبی ئازاد و ئازادی سەسوالەتی وگردبوونەوە بەتوندی لێدەدرێو و ڕێگە پێنادرێن. بەسەدان کەس لە سێدارە دەدرێن . بەتوندی خۆپیشاندانەکان بڵاوەیان پێ کراوە.

-سعودییە:

هەرکەسێ ناحەز ودژی بێت سزات توند دەدرێ و ڕەنگە بشکوژرێ. وەک قاشوچی. ئازادی ئافرەت زۆر بەرتەسکە و لە سێدارەدانیش پەیڕەو دەکرێ.

- ک□نگ□:
ل□ سا□ی 2019-1969 زیاتر لە 4 ملیۆن کەس کوژراوە. ڕۆژانە 100 کەس دەمرێ. دیارەچەوسانەوەی ئێتنی لەم دەوڵەتە ئەفریکاییەدا زەق و بەرچاوە. Gesendet mit der GMX Mail App

---

خۆشم دەوێت … تەحسین ئیسماعیل

ئەوەی تا ئێستا
لەهزرم چەکەرەی کردوە
وەک خۆی ماوە
جوانترین دیاری
لە قاموسی
عەشق و دڵداری
خۆشترین ئاوازی
ووشەی سەرلێوت
کاتی دوبارەت دەکردەوە
دەتووت
خۆشم دەوێت
بەردەوام لە گوێچکەم
وەک سەمفۆنیا
دەزرنگێتەوە
ئەشک و فرمێسکم
نهێنیەکانم
ئاشکرا دەکەن
هەواڵم بروسکە ئاسا
بۆ ئەم و ئەو دەبەن
خەیاڵ نەکەی
بڵێی دووری
تۆی لەبیر بردومەوە
دووری تۆ و ناڵەی خەم
ڕەشەبای غوربەت
گڕی لەدڵ هەڵکردوە

هەر بە خەم ئومێد دەدەم
بەمانی دڵ تاکو ماوە
بەڵێن دەدەم
ووشەی.....
خۆشم دەوێت
دەتبەسێرەو بەندکراوی
لە ناو دڵم
هەرگیز تا مردن ئازاد نەکەم
****
تەحسین ئیسماعیل

ئیتر بەو جۆرە … نەوزاد بەندی

ئەمەوێ بڵێم
تاقەتی زۆر شتم نەماوە ..
وەک دووبارە کردنەوەی دوێنێ و ..
ئیستینساخکردنی سبەینێ لەسەر ئەمڕۆ ..
وەک تەماشاکردنی سەفەرە خۆشەکان و
قات و بۆینباخە جوانەکانی سەرۆک ..
وەک کۆچە خەمگینەکانی لاوان و .. قڵپ بوونەوەی یەختەکانیان و
خنکانیان بە جوملە ..
وەک سەیرکردنی دانیشتنەکانی پەرلەمان و
نەڕە نەڕی ئەندام پەرلەمانێکی مناڵ و
قیژە قیژی سەرۆک پەرلەمانێکی پیرەژن ..

ئەمەوێ بڵێم
تاقەتی زۆر شتم نەماوە ،
وەک ئەوەی بە کەسێ بڵێم چۆنی و ..
دڵنیایش بم ئەو ئەڵێ زۆر باشم و ..
زۆر خراپیشە ..
وەک ئەوەی بچیتە بازاڕ و
کۆمەڵێ شت بکڕیت ، کە دڵت پێی خۆش نییە و
هەروەک عادەت و تەقالیدە

بۆ ئەوەی پێت بڵێن کەڵەشێری ماڵە ،
بیانکڕی ..

تاقەتم نەماوە
لەم شەقام و خانووە سەقەتانەی
کە بەکاری ژیانکردن نەماون ..
لەو هەموو تەنەکە خۆڵا نەی
کەوەک گەدە و ڕیخۆڵەی خەڵکەکە ،
پڕ بوون
ترشاون
لێیان ئەڕژێ ..

تاقەتم نەماوە
لە تیڤیدا تەماشای بۆینباخلەملێک بکەم
لەگەڵ گۆرانی کۆچی کوردانی عەدنان کەریم
یان فلوتەکەی قالە مەڕە ،
چاوپێکەوتن لەگەڵ کۆمەڵێ ڕەش و ڕووتا بکا و
بڵێن : بە زاتی خوا دوو صەو پەنجا دینار شک نا بەم

تاقەتم نەماوە و
ڕۆژەکان وەک جەلاد
بە دوای خۆیانا ڕامدەکێشن ..
وەک ئەوەی پێم بڵێن
جارێ ماوتە کۆمەڵێ عەزاب
تا ئەگەیتە ئەو گوزەرەی
کە تیایدا ڕۆحت ئەکێشن ..

وەک ڕووداوەکانی هات و چۆی
خەتی سلێمانی – کەلار ..
وەک کوژانەوەی کارەبا
وەک لە دەرگادانی دوو کچی شۆخ
یان دوو کوڕی لاو و
داوا کردنی پارەی خاشاکی سێ مانگ

– ن . بەندی –

سیاسەتمەدارەکان و بازرگانەکان لە داڤۆس… ئەحمەد کامەران

پەنجا ساڵ تێپەڕی بەسەر کۆڕبەندی ئابووری جیهانی داڤۆس کە لە شاری سویسرا ئەنجام دەدرێت وە هاوکات مێژووی ئەم کۆڕبەندە ئابووریە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1971 کە لە ئەوروپا دامەزرا وە هەروەها ئەم کۆڕبەندە ئابووریە بۆماوەی چوار ڕۆژ بەردەوام دەبێت کە تێیدا سەرۆکی وڵاتان و گەورە بازرگانانی جیهان لەم کۆڕبەندە ئابووریە بەشدار دەبن بۆ تاوتوێکردن و شیکردنەوەی کۆمەڵێك پرس , لە نێویشیاندا سەرۆکی زلهێزترین وڵاتیش لەو کۆڕبەندە بەشدار دەبێت کە ئەویش سەرۆکی ئەمریکا دۆناڵد ترامپ, لە ماوەی ئەو چوار ڕۆژەدا لەنێو ئەو کۆڕبەندە ئابووریەدا ئەو کەسانە ئامادە دەبن کە لەم سەدەیەدا زۆر بە زەقی سەری هەڵداوە کەئەویش سیستەمی چینایەتی و سەرمایەداری, واتە ئەوانەی نێو ئەو کۆڕبەندەئامادەن ئەو کەسانەن کە بە دامەزرێنەری ئەو سیستەمە چینایەتی و سەرمایەداریە دادەنرێت کە ئەمڕۆ باڵێکی فراوانی هەڵکێشاوە بەسەر کۆمەڵگاکان, بەڵام ئەوەی کە لێرەدا گرنگە کە دەبێت ئەو بازرگان و سیاسەتمەدارانە لەنێو ئەو کۆڕبەندە ئابووریەدا باسی چی بکەن وە لە هەمان کاتیشدا دەبێت قسەو تاوتوێ کردنەکانیان لە پێناو خزمەتێکی گشتی بێت نەك تەنیا بۆ دەمە تەقەیەکی بازرگانی کە هەریەك لێیان باسی داهات و سامانی خۆی بکات, چوونکە ئەمڕۆ جیهان کەوتۆتە لێوارێکی پڕ لە قەیرانی جۆراو جۆر کە ئەمەش وای کردوە مەترسی بۆسەر ژیانی خەڵکی هەژار درووست بکات, وە بەتایبەتیش ئەوەی کە ئەمڕۆ لەنێو گۆڕەپانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەگوزەرێت ئەوەمان پێ دەڵێت کە دۆخەکە هیچ باش نیە و گڕپەی ئاگرێکی مەترسیدار هەڵستاوە , بێگومان هەڵگیسەرانی ئەو گڕپە ئاگرەی نێو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەر ئەو دەمووچاوانەن کە ئێستا لەنێو کۆڕبەندە ئابووریەکە خەریکی قاقا و پێکەنین کەچی لەلایەکی دیکەوە بەدەیان خەڵکی هەژار فرمێسك لە چاوەکانیان دێتە خوارەوە.

بۆیە ئەوەی من هیوای بۆ دەخوازم ئەوەیە کە ئەو کۆڕبەندەی داڤۆس ببێتە دەرگایەکی ئاشتیانە و کۆتایی بە تەواوی ئەو کێشەو ململانێیانە بهێنرێت کە بەرۆکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانی

گرتوە.

گەل و حزبە شیعەکانی دەسەڵات لە ترازووی خۆپیشاندەراندا … ئەحمەد رەجەب

نزیکەی چوار مانگە حکومەتی عێراق کە لەلایەن حزبەکانی شیعەی سەر بە ئێران بەڕێوە ئەبرێت لە بەغداو شارەکانی ناوەراست و باشوری عێراق خەڵك ئەکوژیت وتا ئەمرۆش درێژەی هەیەو جەماوەری راپەریوو خۆپیشاندەران داویان کرد نەتەوە یەکگرتووەکان هەڵوێست دەرببرێت بەڵام نەتەوەیەکگرتووەکان کرکەوتووەو بێدەنگی هەڵبژاردووەو خوێن شەقامەکانی بەغداو شارەکان سوورکردووە.

حکومەتەکەی عادل عەبدولمەهدی و سەرکردەی حزبە شیعەکانی دەسەڵات بە رێی هەمە جۆر هەوڵئەدەن درێژە بە مانەوەیان بدەن و، بە دوای هەلێك ئەگەرێن لەو تەنگژەیە تێکەوتوون رزگاریان بێت و، تا ئێستا دەستیان لە گرتن و کوشتن و فراندنی خۆپیشاندەران هەڵنەگرتووەو، داخوازییەکانیان جێبەجی نەکردووەوو، پەڵپ و بیانوو ئەگرن ئەڵێن خۆپیشاندەران لەلایەن دەستی دەرەکییەوە هان ئەدرێن.

خۆپیشاندەران مۆڵەتیاندا بە حکومەت و ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق بۆ ئەوەی بتوانن داخوازییەکانیان جێبەجی بکەن و حکومەت و پەرلەمان بەڵێنیاندا ئەو داخوازییانە جێبەجێ بکەن وەلێ مۆڵەت تەواو بوو کاربەدەستان هیچیان پێنەکرا جگە لە فشارخستنە سەر خۆپیشاندەران و گرتن و کوشتنیان بۆیە خۆپیشاندانەکانی پێرێ و دوێنی جیاواز بوون لە رۆژانی تر خۆپیشاندەران بە هەمەمان گروتین کار ئەکەن بۆ بەرگری لە مافە رەواکانیان و ، بە هۆی بەرنامەو نەخشە گڵاوەکانی دەسەڵات گرژی و ئاڵۆزی لە نێوان خۆپیشاندەران و هێزی ئەمن و پۆلیس و حەشدی شەعبی بە جلوبەرگی مەدەنیانەوە دروست بوو چەندین کوژراو بریندارى لێکەوتەوە و، وتەبێژەکەی فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکانی عێراق عادل عەبدولکەریم خەڵەف بە روون و ئاشکەرا وتی : ئەنجومەنی ئاسایشی نیشتمانی هێزە ئەمنییەکانی سەرپشك کردووە بۆ دەستگیرکردنی ئەو کەسانەی رێگایان

ئەگرن و دامودەزگای حکومەت دائەخەن و، لە کاردانەوەی ئەو رەفتارو ئاخافتن گوفتارە نابەجێیەی وتەبێژەکەی عەبدولمەهدی خۆپیشادەران بریاریاندا لە گۆرەپانەکان بمێننەوە و ریگا سەرەکییەکان دابخەن و، سوورن لە سەر داوای چاکسازی وباشتر کردنی خزمەتگوزاریی و بەگژدا چوونەوەی گەندەڵی و دابینکردنی هەلی کارو، لە لایەکی ترەوە دوێنی سەرۆك وەزیرانی کاربەڕێکەری عیراق عادل عەبدولمەهدی لە پاش گرتن و کوشتن و خوێنرشتن رایگەیاند: عیراق لەئاستی ناوچەیی و نێودەوڵەتی لەبارێکی ئاڵۆزدایە، وڵاتیش لەگەڵ هاوڵاتیانی خۆی و دەوڵەتانی تردا لەدۆخێکی ناهەمواردایەو ، .ئاماژەی بۆوێکرد هێزە ئەمنییەکان نایانەوێت بکەونە دۆخێکەوە کە توندوتیژی لەدژی خۆپیشاندەران بەکاربهێنن و، بەم قسە مفتو بۆ بایەخە عەبدولمەهدی خۆی ئەکاتە چاوی خەڵکەوەو، خودی خۆی بەرپرسی یەکەمە لە کوشتنی خۆپیشاندەران و، ئەوەتە وتەپێژەکەشی هانی ئەمن وپۆلیس وسوپا ئەدات بۆ کوشتن و خوێنرشتن.

لە سەرەتای مانگی ئوکتۆبەر { تشرینی یەکەم} سەدان هەزار عێراقیی لە نەتەوەو چین و توێژە جیاوازەکان هاتنە سەرشەقامەکان بۆ دەربڕینی هیوا بۆ ئاییندەیەکی باشتری بێ گەندەڵیی و بەرژەوەندیی حیزبیی و دەستوەردانی بێگانە، بەڵام لەلایەکی ترەوە کوشتن و بریندارکردنی خۆپیشاندەرانی ئاشتیی خواز بەردەوامەو، بە هۆی دەستێوەردانی ئێرانەوە حکومەت بەڵێنەکانی رابردوو جێبەجی ناکات و، کات ئەکوژێت بۆ مانەوەو ، بیری چووتەوە بەکارهێنانی توندوتیژی گرتن وکوشتن بۆ کپکردنەوە خۆپیشاندانەکان هەرگیز مایەی قبوڵ نییە و پێویستە لێپێچینەوە لە گەڵ تاوانباران بکرێت و بدرێنە دادگاو،بەرپرسی سەرەکی عادل عەبدولمەهدی و سەرۆکی دەزگای هەواڵگیری عێراق فالح فەیازە.

سەیرو سەمەرە لەودایە موقتەدا سەدر رێبەری رەوتی سەدر و سەرکردەی لیستی سائرون تا دوێنی دژ بە نەیارەکانی بوو وەك نوری المالکی و هادی العامری و نەوەکەی ئایتوڵلا حکیم و ئەوانی ترو، داوای لە خەڵك ئەکرد برژێنە سەر شەقامەکان و، بەڵێندا چەکەکانی مێلیشاکەی بە ناوی (سەرایا ئەلسەلام) بداتەوە بە حکومەت بەڵام چەندین کەرەت چووە ئێران و، لە دوای کوشتنی قاسم سلێمانی و ئەبو ئەلموهندیس بە ناوی پرسەو سەرەخۆشی چووە ئێران و، لە پاش بە خاك سپاردنی سلێمانی ئێران سەرێکی حزبە شیعەکانی کۆکردەوەو، لەوێ بەرەیەکیان دروستکرد بۆ بەرنگاربوونەوەی هێزی ئەمریکا و بیانی و دەرکردنیان و موقتەدا سەدر بۆ سەرۆك و فەرماندەی ئەو تاقمە و، لە هاتنەوەیدا داوای خۆپیشاندانی ملیۆنی کردو، بۆ ئەو مەبەستە دەستیان کردووە بە کۆکردنەوەی شیعە توندرەوەکانی بەغداو شارەکانی ترو ، هەرچی

ئۆتۆمبێلی پاریزگاو شارەوانییەکانە تەرخان کراون بۆ خەڵك گواستنەوە بۆ شاری بەغدا بۆ ئەوەی خۆپیشاندانە ملیۆنییەکەی جەنەراڵ موقتەدا ئەلسەدر بەرێوە بچێت و ، ئەم کارەش هەوڵێکی ترە بۆ لاوازکردنی خۆپیشاندەران و جەماوەری راپەڕیوی مەیدانی تەحریرو و گورپانەکانی شارەکان.

ئامانجی سەرەکی و بنەرەتی بانگهێشتی موقتەدا سەدر بۆ خۆپیشاندانی ملیۆنی رۆژی هەینی (24/1/2020) لێدانی خۆپیشاندان و راپەرینی خەڵکی عێراقە چونکە سەرئێشەیان بۆ رژێمی ئێران دروست کردووەو، لە سەرکەوتنیاندا نەخشەی جیوسیاسی ناوچەکە ئەگۆرێت و، درز ئەخاتە ناو رژێمی ئێران و، لەم کردەوە مناڵانە سەدر وەك جاشی ئێران سەیر ئەکرێت و ، هاندەرێکی ئەکتیڤە بۆ کوشتن و خوێنرشتنی ژنان و پیاوان و لاوانی عێراق .

میلیشیاکانی شیعە سەرشێری رژێمی ئێرانن و، ئەوانەی لە قوم کۆبوونەوە هەرشە لە خۆپیشاندەران و خەڵکی راپەریوی عێراق ئەکەن و هەوڵئەدەن گۆرەپانەکانی تەحریرو وەسبەو گۆرەپانەکانی شارەکان دابخەن و ناوو ناتۆرەو کاری نەشیاو ئەخەنە پاڵیان و، موقتەدا سەدر وەك خۆی باسی لێوە ئەکات، ئەیەوێت ئەمریکای داگیرکەر دەربکات و، ئەوەی لە بیرچووەتەوە خۆی و ئیسلامییەکانی شیعەی یاوەری ئەمریکا هێنایانیەوە بۆ دەستبەسەراگرتنی دەسەڵات و، ئەمریکا لە دوای رۆخانی سەدام حوسەین لە ساڵی 2003 وە لە عێراقدایە و، موقتەدا بۆ نیازپاکی “” سوپای مەهدی”” سرکردو میلیشیلکانی شیعە دوورکەوتنەوە لە بنکەکانی ئەمریکا لە سەرانسەری عێراق بەڵام ئێستا ئێران گیرۆدەی گەمارۆ بووە لە لایەن ئەمریکاوەو، ئەمریکا لە رێکەوتنی ئەتۆمی چووەتە دەرەوەو کێشەی گەورەی بۆ ئێران درێستکردووە بۆیە شیعەکانی خاوەن دەسەڵات بەم کردارەیان نیازیان وایە باری ئێران سوك بکەن.

ئەوانەی لە ئێران کۆبوونەوەو سەرۆك وەزیرانی کاربەرێکەر عادل عەبدولمەهدی و سەرۆکەکانی شیعەی دەسەڵات هەر هەموویان کەوتوونەتە هەلەکەڵ سەماو هەڵپەرکی و هەڵهەڵە لێدان و بانگهێشتی دۆست و لایەن و ئەندامانیان ئەکەن بۆ بەشداریکردن لە خۆپیشاندانە ملیۆنییەکەی موقتەداو، هەموو ئەو کارانە بە چاودێری و نەخشەی دارێژراوی پێشوەخت لەلایەن پسپۆرانی سەربازی ئێرانەوە دانراون و ئەکرێن بۆ ئەوەی تەنها دەستی ئێران لە عێراقدا واڵا بێت و، ئەیانەوێت ریزی هێزەکانی خۆپیشاندەران و راپەرینەکەی ئۆکتۆبەر کەرت بکەن و بە سەریاندا زاڵ بن.

هیزی دواکەو و حزبەکانی دەسەڵات هەرچی بکەن ناتوانن رێرەوی راپەرینە مەزنەکەی خەڵکی عێراق راگرن و، سەرەرای توندوتیژی و

کوشتن و زیندانی کردن و ئازارو ئەشکەنجە و ترس و چەواشەکردن گۆڕانکاری روو ئەدات و، سەرکەوتن تەنها بۆ گەلە.
22/1/2020
:

لوتکەی ئێزمە … محەمەد بەرزی

ئەمڕۆ بەفر باریوە
شاخ و شاری تەنیوە

دنیا کپ و خامۆشە
سەما دەکات پۆشە

چلورە وا تەزیوە
دەڵێی پارچەیە زیوە

خەزگە دەچوومە ئێزمە
بۆ یاری لەسەر بەفر

لوتکە بەرزەکەی ئەوێ
زۆر خۆشە بۆ خلیسکێ

باکم نییە لە سەرما
کلەتە وا لە سەرما

١٣ / ١ / ٢٠٢٠

هاوڕێی ژینگەپارێز… نوسینی/

فازل کعبی

وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە/ فەرهاد ئەحمەد بەرزنجی

سان لەگەڵ دایکیدا بەشەقامێکی گشتیدا دەڕۆیشتن،چاویکەوت بەپیاوێك لەسەر شۆستەکە وەستابو بەجلوبەرگێکی تایبەتەوە،تەماشای زەوییەکەی دەکرد.سان بەتەواوی سەرنجی دەداو بەوریایی لێی نزیکبووە.بینی گسکێکی درێژی بەدەستەوەیە وەك ئەوەی خەریکی خاوێنکردنەوەی زەوییەکە بێت،بەڵام بەبێ جوڵە وەستاوە.
سان بەسەر سوڕمانەوە ڕویکردە دایکی و پێیوت:ئەوە چییە ؟بۆچی ئەو پیاوە وەستاوە وەکو بەردێکی بێدەنگ و بێ جوڵە؟! دایکی بەپێکەنینەوە وتی : ئەوە پەیکەرە ،بەڵێ ئەوە تەنها پەیکەری هاوڵاتییەکی ژینگەپارێزە لەلایەن بەڕێوەبەرێتی شارەوانی ئەم شارەمانەوە دانراوە وەك ڕێزلێنانێك بۆ ئەو پیاوەو کارەگەورەوپیرۆزەکەی کەخاوێنکردنەوەو جوانکردنی ئەم شارەیە.سان زەردەخەنەیەکی کردو وتی:بەڕاستی جێگەی شانازییە دایەگیان.منیش حەزدەکەم کەگەورە بوم ببمە هاوڵاتی ژینگەپارێزو بەشداری بکەم لەخاوێنکردنەوەوجوانکردنی شارەکەم بۆئەوەی هەمیشە لەژینگەیەکی خاوین و جواندا بژین .

28/8/2019